МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА НІМЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота магістра

на тему **ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи 8.
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.04 Германські мови
та літератури (переклад включно)
освітньо-професійної програми
Мова і література (німецька)
Петрова Катерина Олегівна

Керівник д.ф.н., проф. Прохоров В.Ф.

Рецензент д.ф.н., проф.

Запоріжжя – 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет іноземної філології
Кафедра німецької філології і перекладу
Освітній рівень магістр
Спеціальність
Спеціалізація
Освітньо-професійна програма мова і література (німецька)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри_____
_____ _____ _____
«____»_____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

ПЕТРОВІЙ КАТЕРИНІ ОЛЕГІВНІ
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи магістра (проекту)_ «Особливості прояву гендерних відмінностей у німецькій мові»

Керівник кваліфікаційної роботи (проекту)___Прохоров Володимир Федорович, д.ф.н., професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «___» _____ 20__ року № _____

1. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи (проекту) _____
   03 лютого 2022
2. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи (проекту) _____
   теоретичні засади теорії лексико-семантичного поля; словники німецької мови; книга прислів'їв та приказок німецької мови;
   4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) здійснити огляд теоретичних джерел; дослідити процес формування лінгвістичної гендерології; проаналізувати зображення жіночих образів в культурі німецькомовних діячів

5. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи (проекту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Прохоров В.Ф., д.ф.н, проф.		
Розділ 1	Прохоров В.Ф., д.ф.н, проф.		
Розділ 2	Прохоров В.Ф., д.ф.н, проф.		

6. Дата видачі завдання_____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи (проекту)	Примітка
1	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх аналіз		
2	Добір фактичного матеріалу		
3	Написання вступу		
4	Написання першого розділу		
5	Написання другого розділу		
6	Формулювання висновків		
7	Проходження нормоконтролю		
8	Одержання відгуку та рецензії		
9	Захист		

Автор роботи несе персональну відповідальність за відсутність в роботі несанкціонованих текстових запозичень (академічного плагіату)

Магістрант _____ _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____ _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП…… 7

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОГО ФАКТОРУ В МОВІ……. 12

1.1. Ідентифікація образів жіночого та чоловічого у німецькомовній та українській культурі протягом XVII – XIX ст…….. 12

1.2. Розвиток гендерних досліджень: формування науки гендерна лексикологія у країнах Заходу та Сходу…… 27

1.3. Сучасний підхід до вивчення гендерного фактору в німецькій мові……. 34

1.4. Прояв гендерної коректності у сучасній німецькій мові…… 41

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ……. 51

2.1. Гендерні стереотипи та їх прояв у німецькій мові…… 51

2.2. Жіночий та чоловічий образ у приказках, прислів'ях та фразеологізмах німецької мови……. 56

ВИСНОВКИ…… 64

СПИСОК ВИКОРИСТАННОЇ ЛІТЕРАТУРИ…… 67

РЕФЕРАТ

Дипломна робота – 72 стор., 67 джерел, 2 додатки.

Об'єкт дослідження даної кваліфікаційної роботи: німецькомовна гендерно-коректна лексика.

Мета дослідження: розкриття особливостей формування та використання гендерно-коректної лексики при розмовному, офіційно-діловому та публіцистичному стилі мовлення німецького населення.

Теоретико-методологічні засади: ключові положення сфери розвитку гендерних досліджень у лінгвістиці (Л. Пуш, Н.А. Антропова, Е. Мацкевич, Ю. Шемчук) та літературознавстві.

Теоретичне значення роботи полягає у комплексному підході до визначення особливостей формування гендерно-коректної мови для жінок, чоловіків, небінарних та трансгендерних осіб у німецькій мові на лексичному та граматичному рівнях, що передбачає формування навичок сприйняття сучасної язикової картини світу та лінгвістичної компетенції у даному питанні.

***Ключові слова**: гендерно-коректна мова, гендерно-нейтральні слова, чоловічий та жіночі образи, фемінізація мови, гендерна лексикологія.*

ZUSAMMENFASSUNG

Heute wird das Thema Geschlechtertoleranz immer beliebter. Dies ist auf historische Veränderungen im 20. Jahrhundert und den Beginn der zweiten Welle der feministischen Bewegung zurückzuführen. Feministische Linguistinnen weisen darauf hin, dass die Ungleichheit der Geschlechter die Bildung der negativen sozialen Rolle einer Frau beeinflusst. Deswegen rufen die Forschungen, die sich auf die Manifestation der der Geschlechtertoleranz in der Sprache beziehen, immer mehr Interesse hervor.

In dieser Forschung untersuchen wir die Verwendung einer geschlechtergerechten Sprache. Es wurde festgestellt, dass die deutsche Sprache durch die Verwendung geschlechtsneutraler Formulierungen zur Beschreibung von Personen des dritten Geschlechts gekennzeichnet ist. Die Frage der Sprachfeminisierung wurde auf Landesebene geregelt. So kann der Gesprächspartner sowohl mündlich als auch schriftlich die Paarformen „Sehr geehrte Damen und Herren“ oder die Kurzformen „Lehrerinnen und Lehrer“ verwenden.

Untersucht wurden populäre Geschlechterstereotype im Kommunikationsverhalten von Männern und Frauen. Frauen verwenden eher als Männer eine höfliche Sprache und emotional gefärbte Wörter.

***Stichwörter**: Gender, Maskulinität, Femininität, Geschlechtsprache, Genderneutrale Wörter, Stereotyp.*

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку людства, дослідження питання гендерної толерантності поступово займає провідні позиції при вивченні більшої частини гуманітарних наук, що пов'язано зі зміною мислення людини крізь призму різних сфер суспільного життя, у результаті чого система поглядів на форму поведінку чоловіка та жінки у суспільстві трансформується. Вивчення питання гендерної толерантності перш за все простежується у науці мовознавства, адже з мови починає формуватися культура поведінки чоловіка та жінки у соціумі, а використання тих чи інших мовленнєвих засобів може спровокувати прояв гендерної нерівності як серед жінок, так і серед чоловіків.

Проблема гендерної нерівності останнім часом привертає особливу увагу громадськості. Дискримінація за ознакою статі відбивається не тільки в економічній, політичній та соціальній сферах, вона присутня і в розмовній культурі. Так, наприклад, у деяких країнах надають перевагу чоловічим формам мовленнєвих засобів для позначення особи будь-якої статі, зокрема: вчитель року, молодий виборець, шановний читач тощо. Представники феміністичного мовознавства вказують, що це впливає на формування суспільної ролі жінки, оскільки таким чином жінка стає непомітною фігурою, і її роль у суспільстві ігнорується. Однак із появою у світі феміністичних рухів соціальна роль жінок почала поступово змінюватися, що призвело до змін у мовленнєвій культурі суспільства. Мова йде про можливість вибору та використання тих мовних засобів, які не порушуватимуть прав певних осіб. Цьому сприяла поява гендерно-правильної лексики в різних мовах світу, включаючи німецьку, з метою зменшення проблеми гендерної нерівності. Використання коректної гендерної лексики та гендерно-нейтральних слів також впливає на процес трансформації суспільства, зміну ролі та становища чоловіків і жінок, а отже, аналіз особливостей використання гендерно-нейтральних та гендерно-лексичних одиниць є актуальною проблемою сучасного світу.

Питання, пов’язані із формуванням відмінностей, подібностей та особливостей репрезентації осіб чоловічої та жіночої статі в мові протягом тривалого часу турбують громадськість, вчених-лінгвістів, соціологів та психологів з багатьох країн світу. Детальним дослідженням сфери гендерної проблематики займалися наступні вчені: русисти О. Горошко, Л. Компанцева, О. Семиколєнова, Л. Синельникова, А. Шиліна та ін.; германісти О. Бєссонова, О. Дудоладова, К. Піщикова та ін., славісти А. Архангельська, Н. Баландіна. В україністиці до цієї проблеми зверталися Ф. Бацевич, Я. Пузиренко, Л. Ставицька, О. Тараненко та ін. Найбільш відомими дослідниками у сфері використання гендерно-коректної лексики у німецькій мові є російські вчені Н.А. Антропова, Е. Мацкевич, Ю. Шемчук, М. Федотова, Е. Петрова та інші. Серед публікацій німецьких науковців, які займалися вивченням питання фемінізації німецької мови можна виділити праці наступних вчених: Л. Пуш, Т. Фріммерова, М. Марускова, Ю. Везіан та інші.

З метою подальшого дослідження та аналізу теми особливостей прояву гендерних відмінностей у німецькій мові, у даній кваліфікаційній роботі було розглянуто та використано наступні публікації німецьких літературних діячів : Х. Геллерт, Г. Лессінг, Й. Гете, Ф. Шиллер, Ф. Шлегель та інші.

Попри значний інтерес до процесу формування гендерно-коректної лексики у німецькій та інших мовах та велику кількість присвячених наукових праць з боку видатних німецьких та українських вчених, деякі положення у лінгвістиці досі залишаються дискусійними. Зокрема, питання, пов’язані із особливостями прояву гендерних стереотипів у письмовій та усній практиці німецької мови не є розкритими, а тому потребують проведення подальшого дослідження. Окремого вивчення потребує питання сприйняття німецькомовним населенням гендерно-коректних слів у повсякденному житті та\або при офіційно-діловому спілкуванні.

Актуальність роботи полягає у необхідності вироблення ґрунтовного системного підходу до аналізу гендерно-коректної лексики у німецькій мові як складного лінгвістичного явища, спираючись на сучасний мовний матеріал.

Наукова новизна полягає у спробі власного дослідження особливостей формування та використання гендерно-коректної лексики у німецькій мові.

Об'єктом дослідження даної кваліфікаційної роботи є німецькомовна гендерно-коректна лексика.

Предметом дослідження даної кваліфікаційної роботи є вивчення умов прояву гендерних характеристик на лексичному та граматичному рівні у німецькій мові.

Метою дослідження є розкриття особливостей формування та використання гендерно-коректної лексики при розмовному, офіційно-діловому та публіцистичному стилі мовлення німецького населення.

Для дослідження поставленої мети нами було поставлено наступні завдання:

- Дослідити процес формування науки лінгвістичної гендерології;
- Розкрити сутність понять «гендер», «гендерно-коректна лексика», «гендерно-нейтральна лексика» та інші;
- Дослідити появу феміністської лінгвістики у німецькій мові;
- Проаналізувати нормативно-правову базу щодо умов використання гендерно-коректної лексики у німецькій мові;
- Виокремити сучасні підходи до вивчення гендерної специфіки у німецькій мові;
- Визначити умови прояву гендерного фактору на лексичному та граматичному рівнях німецької мови;
- Дослідити питання сприйняття гендерних стереотипів у сучасному німецькому середовищі.

Методи дослідження. Дослідження здійснювалося на основі використання таких методів і прийомів: лінгвістичного спостереження та аналізу, описового і компонентного методів, методу аналізу словникових дефініцій та статистичних методів обчислення кількісних результатів.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання його результатів під час проведення семінарських занять з лексикології та практичних занять з німецької мови.

Структура роботи: дослідження складається зі вступу, теоретичної та практичної частини роботи, додатку, реферату німецькою мовою та списку використаної літератури.

У першій, теоретичній частині основний інтерес представляє вивчення мовних засобів німецької мови, які сприяють досягненню гендерної нейтральності у письмовій та усній формі німецької мови.

Перший розділ теоретичної частини присвячений вивченню процесу становлення та розвитку гендерної лінгвістики як галузі наукових досліджень у світі. На основі цього було досліджено публікації видатних німецькомовних діячів з метою вивчення поглядів на образ жінки та її роль у німецькому суспільстві у період з 17 по 19 століття, і визначення, яка умова передувала поширенню у 20-му столітті феміністського руху за рівні права чоловіків і жінок. Було розглянуто поняття «фемінізація мови», «гендер», «гендерна лінгвістика», «андроцентризм», «гендерна асиметрія» та інші. Висвітлено етапи фемінізації сучасної німецької мови. Особлива увага приділяється вивченню реформи гендерної мови німецької мови. Було розглянуто нормативно-правові документи уряду Німеччини, які містять інформацію про лексику, що коректує стать.

Другий розділ теоретичної частини присвячений вивченню та аналізу мовних засобів німецької мови, які сприяють досягненню гендерної нейтральності на граматичному та лексичному рівнях. Досліджено використання гендерно-нейтральних займенників для коректного позначення статі. Розглянуті мовні засоби дають змогу побудувати не лише гендерно правильне, але й гендерно нейтральне висловлювання, що має важливе місце для трансформації мовної культури сучасного світу.

Після теоретичної частини слідує друга, практична частина. У практичній частині було досліджено питання сприйняття німецькомовним

населенням гендерно-коректних слів у повсякденному житті та\або при офіційно-діловому спілкуванні.

Загальна кількість сторінок 72, кількість використаних джерел 67.

РОЗДІЛ 1.
ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОГО ФАКТОРУ В МОВІ

1.1. Ідентифікація образів жіночого та чоловічого у німецькомовній та українській культурі протягом XVII – XIX ст.

Поступовий процес демократизації суспільства впродовж тривалого часу розвитку людської цивілізації порушив проблему рівності та поваги до свобод та прав людини, незалежно від статі та гендеру, раси чи віросповідання, належності до певної соціальної групи чи певних політичних переконань.

Процеси трансформації суспільства, які порушили не лише тему політичного та економічного розвиту на території Німеччини та України, сприяли появі нових дискусійних питань, у тому числі, дискусій на тему статевої ролі чоловіка та жінки протягом історії розвитку суспільства, а також питанню «жіночої природи» про яку досить часто згадували у культурі двох країн.

Етапи розвитку західноєвропейської думки щодо ролі жіночої та чоловічої природи у системі функціонування суспільства дають важливий поштовх для формування досліджень щодо розвитку та трансформації гендерних уявлень в епоху сучасних глобалізаційних процесів. На основі вивчення західноєвропейської культури в період з XVII по XIX ст., автор кваліфікаційної роботи планує дослідити такі питання як функція жіночих зображень, співвідношення чоловічих фантазій та жіночого досвіду, про зв'язок між певними формами репрезентації «жіночого» та специфічних владних структур «чоловічого», що неминуче призвело до необхідності врахування жіночого досвіду як центральної категорії наукового інтересу. Однією з ключових сфер дослідження культурного середовища суспільства є література, що характеризується тим, що саме літературні твори могли містити більш повне уявлення про побут чоловіка та жінки та розвиток жіночого та чоловічого образу.

Історія літератури виявляє подвійний зв'язок із історичною динамікою поняття статі. З одного боку, література у своїх концептах людини документує мінливі уявлення про чоловіче та жіноче, а автори – чоловіки та жінки – ідентифікують себе з певними специфічними чоловічими чи жіночими нормами письма та намагаються відповідати обумовленим часом нормам сприйняття статей передбачуваного читача та читачки. З іншого боку, літературні твори активно сприяли зміні уявлень про характер статей [115, 7].

Однак, перш ніж перейти до вивчення німецькомовних та українських літературних творів в обраний період часу, варто акцентувати увагу на дослідженні понять «жінка», «жіночність», «жіноче» у згаданий період часу. Поняття «жіночність» відсилає нас до традиції поляризації культури та природи, розуму та почуття, духу і тіла, тобто до звички асоціювати «істоту» жінки (або «жіночу природи») з ірраціональністю (Аристотель), аморальністю (Шопенгауер) , чуттєвістю або інтенсивністю почуттів (Руссо, Кант), з істотою, що страждає на недоліки (Фрейд). «Жіночність», таким чином, у досліджуваний період часу, визначається як результат панування чоловіків (патріархату) – контролю (біологічно) чоловічої істоти над (біологічно) жіночою. Свідченням цього є філософські, літературні, історичні тексти, політичні події та, нарешті, повсякденна практика. Аж до XX століття образ жінки визначається с основних поглядів та уявлень чоловіків. Такий розвиток історичного процесу, не тільки зробив жінку «другою» або «іншою», а й сприяв тому, щоб вона для себе стала «іншою» [17, 19].

Надалі, для того щоб прослідкувати процес зміни відношення до жіночого образу у німецькій літератури, автор даної наукової праці пропонує розпочати дослідження із вивчення творів епохи Просвітництва. Варто відзначити, що цей період часу, а саме з моменту початку Французької революції, зароджуються перші витоки фемінізму, які спровокували появу питання про можливість отримання рівних прав для чоловіка і жінки.

Епоха Просвітництва 17-18 століть часто інтерпретується як епоха починань та потрясінь. Крім потягу до знань і досліджень етіології та онтології

відбулося багато практичних змін: універсальна наукова мова латинь була замінена загальноприйнятою німецькою, відвідування школи стало обов'язковим, різко зріс рівень грамотності. Так, зокрема, на початку 18-го століття число книг, які було видано німецькою мовою зрівнялося з числом видань латинською; вже в 1715 р. їх кількість подвоїлася, а в 1735 їх видавництво стало втричі більше [237, 7].

Всі жителі німецькомовної міської території (оскільки на той час ще не існувало єдиної німецької держави) виграли від бурхливого розвитку епохи Просвітництва, але цей час не міг відразу змінити закладену патріархальну структуру розвитку суспільства. За часів Просвітництва, у повсякденному житті, жінкам відводилася роль на задвірках суспільства: їхнє головне місцезнаходження був переважно будинок і осередок, їхньою головною роллю у житті було виховання дітей та домашні справи. Вони знаходили своє місце поруч із чоловіком, йшли до монастиря чи жіночого монастиря або жили в батьківському будинку до старості. Підхоплені хвилею освіти, вони також отримали доступ до знань та читання, адже ні навчання, ні читання не були заборонені жіночому населенню.

Література у цей період часу відігравала важливу роль в умовах розвитку суспільства, оскільки вона містила в собі головні ідеї Просвітництва і дозволяла розповсюджувати їх серед мас. Одним з найбільш читаних авторів епохи раннього Просвітництва став Хрістіан Фюрхтеготт Геллерт (1715 -1769 рр.), який мав вагомий внесок у процесі створення літератури для читачів середнього класу (однак його цінували не тільки люди «середнього класу», оскільки з метою подяки до нього приходили навіть селяни) та становленні багатьох літературних явищ, зокрема низки жанрів: духовних пісень та од, байок та притч, «слізних» комедій, епістолярного роману [131, 7]. У своїх творах Х. Геллерт дотримується думки про цінність інституту шлюбу і жінці віддає у ньому ключову роль. В одному зі своїх листів автор заявляє, що «хотів би прочитати дівчатам, коли вони збираються заміж, лекції про кохання, про мудрість у любовних відносинах, про способи зберегти кохання і зробити його

солодшим» [132, 7]. У ході дослідження та вивчення творів німецького письменника, автор даної кваліфікаційної роботи знайшов відображення думок Геллерта щодо жіночого образу в епоху Просвітництва у романі «Життя шведської графині фон Г***» (1747 – 1748 рр.) В якості оповідача у цьому романі Х. Геллерт обрав саме жінку, оскільки німецький автор вважав, що саме жінці притаманна природна скромність і стриманість і вона не здатна на вульгарні вольності, а оповідання жінки про кохання сприймається читачем як більш природне, ніж якщо це оповідання буде представлено від імені чоловіка. У посібнику за написанням листів «Briefe, nebst einer praktischen Abhandlung von dem Guten Geschmacke in Briefen» німецький автор пише про те, що жіночої мови, як письмової, так і усної, властива велика емоційність та виразність почуттів: «Почуття жінок тонші і живіші, ніж наші. Багато чого здатне їх зворушити не частіше, але легше нашого» [12].

Одним з відомих представників епохи Просвітництва у Німеччині є Готхольд Ефраім Лессінг, який разом з І.В. Гете та Ф. Шиллером стали провідниками золотого століття німецької літератури. Однією з ключових тем у творах німецького драматурга постає тема родини. Так, напраклад, у драмі атвора «Місс Сара Сампсон» підіймається теми родини як зразкової спільності людей і тема співчуття, яка стала основною ідеєю епохи. Саме категорія співчуття сприяє зміні ідеалу жінки, яка у другій половині XVIII століття має бути слабкою, скромною, доброчесною, сприйнятливою, сповненою добрих почуттів та намірів. У Сари Сампсон культ почуття поєднується з комплексом етичних норм. Чутливість розцінюється нею як уміння зрозуміти і розділити прикрості іншого, відгукнутися ними сльозами [115, 19]. Так, наприклад, у Сари викликають сльози думки про покинутого нею батька. Сльози для Сари – ознака моральності, серцевої чистоти, доброчесності. Ідеальні взаємини Сари з навколишнім світом - це відносини, засновані на високій моральності, людинолюбності: "дочірня шанобливість" - для батька, "віддане кохання" - для Мелефонта, "дбайлива дружба" - для Арабелли.

Ідеал жінки співвідноситься зі збільшеним престижем подружнього кохання. Це з утвердженням бюргерських смаків і бюргерської моралі, протиставили себе смакам і звичаям придворної аристократії. Але Лессінг ставить свою героїню вище загальноприйнятих і умовностей бюргерської моралі, відзначаючи цим обмеженість моральних підвалин й у середовищі позитивного поки що бюргерства. "Я не для світла хочу бути пов'язана з вами, а для самої себе", - заявляє Сара Мелефонту, наголошуючи, що шлюб їй потрібен тільки для заспокоєння власної совісті [122, 19].

Для закріплення уявлень про жіночий образ у творах видатних німецьких письменниках в епоху Просвітництва, автором було досліджено також висловлювання однієї з провідних фігур даної епохи – Й. Гете в якості поета, науковця та державного службовця. Одним з популярних романів німецького автора, у якому жінка грає також ключову роль поряд із головним героєм є роман «Страждання молодого Вертера» [211, 19]. І хоча про Лотту, головну героїню роману, майже не писали в рецензіях, а її образ не був темою спостереження літературних критиків, для нас її фігура має значну увагу, оскільки може розкрити певне відношення самого автора роману до жіночого образу в епоху Просвітництва. Й. Гете характеризує образ Лотти в якості наївної та жіночої леді, дочки чиновника. Варто відзначити також, що образ жіночності також доволі часто проявляється і в інших виданнях письменника, дослідження про які більш докладно будуть зображені згодом. Лотта постає перед читачем як вдала домогосподарка, яка з турботою піклується про своїх сестер та братів. За спостереженнями Вертера, головного героя твору, вона відмінно танцює, добре контролює тіло. Вона усвідомлює, як повинна використовувати своє тіло у танці, щоб подобатися чоловікам [222, 12]. Ці спостереження підкреслюють одну з головних ідей Просвітництва щодо жіночого образу: позитивна роль жіночої характеристики полягає у тому, що жінки мають принципово відмінний погляд на життя ніж чоловіки і за допомогою їх здатності подобатися чоловікам, вони викликають у них найкращі людські почуття, такі як любов, співчуття і турботу, мають

можливість розвивати чуттєвість та формувати у чоловіків вишуканий естетичний смак.

Про «вічно жіночу» характеристику Гете згадує у трагедії «Фауст». На думку германіста Х. Янтца, зі всіх, що стали крилатими рядків «Фауста», є «вражаючими і запам'ятовуються» слова Гете про жіночність, які згодом отримали найбільшого поширення [7]. За Гете, вічна жіночність управляє світом чоловіків (вічно мужнім) за допомогою прихованій в ній силі тяжіння, що виявляє себе в любові. К. Г. Карус інтерпретував образ, використаний Гете, як прихід жіночого «примиряючого, заспокійливого, просвітлюючого початку», де в стихії кохання розчиняється чоловічий егоїзм [7]. Поза контекстом трагедії, образ «вічно жіночого» став маркером поняття ідеалу жінки, яка поєднує в собі велику красоту і гармонію, заспокоєння. Саме такі характеристики, за думкою суспільства у добу Просвітництва, повинна мати жінка: бути гармонійною, заспокійливою з метою утримання чоловіка від негативних емоцій.

Простежити потенціал жінки в умовах епохи німецького Просвітництва автор пропонує за допомогою дослідження вірша Шиллера "Гідність жінок". Ф. Шиллер закликає вшановувати жінок, оскільки «Узи кохання вони солодко в'ють» та «Почуття споконвічний вогонь стережуть». Наступні строчки говорять нам, що «Жінка теплим, чаруючим поглядом Вабить безумця до домашніх насолод», у той час як чоловік постає читачу як «нещадний і впертий» та «рушить все, що створив сам» [118, 30]. Таким чином, німецький письменник вбачає те, що в жінках закладена гармонійна цілісність, здатна підкреслити ту саму чуттєвість, про яку говорять у своїх творах видатні просвітники. І якщо ця цілісність одночасно є метою історії, то жінкам зовсім не потрібно проходити разом з чоловіками весь повний конфліктів історичний шлях. У конкретному вираженні в епоху Романтизму це означало, що нова концепція пошуку та становлення, шляхів розвитку, в результаті якого індивідуальність тільки й може розкритися, не має відношення до жінок. Їхнім завданням буде «по-материнськи» підтримувати чоловіка на шляху його

становлення. При цьому в текстах Шиллера чується (майже) лише регістр «перетворення»: ніщо більше не вказує тут на ті заходи придушення, які гарантують можливість до питання про становлення концепції жіночності.

Однак, не лише література як сфера розвитку думок епохи Просвітництва містила в собі ідеї жіночого образу у цей період часу. Значної уваги для дослідження розвитку гендерного питання можуть, на думку автора, містити також вислови німецького філософа Й. Канта щодо ролі та природи жінок у світі. В розділі «Характер статі» свого твору «Антропологія з прагматичної точки зору», німецький філософ репрезентує свою власну теорію статі. За думкою Канта, статеві розбіжності можна пояснити природньою основою ролевої специфіки реалізацію чоловіка та жінки у суспільстві. Німецький філософ стверджував, що специфічна роль жінки у суспільства вбачається лише в ролі продовження роду на основі її природних характеристик. «Кожна зі сторін, - писав Кант, - повинна в процесі розвитку культури перевершувати іншу: чоловік жінку – за допомогою своєї фізичної підготовки, а жінка чоловіка – своїм природнім даром опановувати схильність до неї чоловіка». У подальшому розвитку свого дослідження, Кант підкреслював природну домінантність чоловіка [17].

Проти таких поглядів на образ жіночності виступала британська письменниця Мері Уолстонкрафт, яка зробила великий внесок в розвиток феміністських поглядів у період епохи Просвітництва. ЇЇ контраргументи на дійсну жіночу природу містяться у книзі «Захист прав жінок». Саме вона висунула тезу про те, що популярна жіноча чуттєвість, яка вихвалялася письменниками є соціально обумовленою категорією. За її думкою, на той період часу більшість жінок були не готові до отримання рівних прав та положень із чоловіками, що не було наслідком нав’язаної жіночої чуттєвості, а результатом обмеженого виховання та позбавлення жінок протягом тривалого розвитку патріархального суспільства їх рівних прав та свобод [18].

У своїй роботі британська письменниця не виступає проти обумовлених гендерних ролей у сім’ї та не заперечує обов’язки, які були покладені на жінок

в якості дружини та матері. Напроти, письменниця акцентує увагу на недосконалості жіночої освіти і вимагає надання рівних прав для жінок перш за все в області освіти. Хоча значна частина трактату присвячена саме питанням освіти, Уолстонкрафт стверджує, що не покладає надмірних надій лише на освітню сферу, оскільки чоловіки та жінки, на її думку, переважно засвоюють норми поведінки з суспільства, в якому вони живуть. Мері Уолстонкрафт відзначила наступне: «Я не вірю, що приватна освіта може творити чудеса, як деякі життєрадісні письменники це визначають. Поки суспільство не буде побудоване по-іншому, не варто багато очікувати від освіти. Я твердо впевнена, що всі письменники, які писали на тему жіночої освіти і манер, від Руссо до доктора Грегорі, взяли участь у тому, щоб зробити жінок більш лицемірними, слабкими натурами, ніж це є насправді; і, отже, більше марними членами суспільства» [11].

Отже, великим досягненням М. Уолстонкрафт є виступ з критикою патрірхальної культури суспільства та знецінення ролі жінки криз призму образу чуттєвості. Вперше поставивши питання про жіночу соціалізацію як основу для гармонійного розвитку жінки, британська письменниця заклала основи подальших досліджень у темі рівності прав та обов'язків чоловіка і жінки.

На жаль, дослідити розвиток жіночого образу у літературі українського Просвітництва майже не представляється можливим, оскільки у цей період часу не було носіїв ідей Просвітництва в українській культурі, окрім дворян та міщан, які критикували існуючий суспільний ряд і виступали за пом'якшення експлуатації селян.

Подальший розвиток феміністського руху припав на добу Романтизму, але плавно витікав з ідей епохи Просвітництва, одним з головних просвітників якої був франко-швейцарський філософ Жан-Жак Руссо. Твори Руссо загалом виявили надзвичайно широкий відгук у тодішній Європі. Особливо інтенсивно був сприйнятий новий дискурс у Німеччині, свідченням чого є німецький класицизм і романтизм у літературі та німецький ідеалізм у філософії (напр.,

Фіхте та Гегель). Наведені у цій роботі приклади з німецької літератури мають продемонструвати вплив ідей Руссо в німецькомовному просторі, які сформували поняття жіночого образу. Окрім того, що твори Руссо мали неймовірно великий вплив на німецьких письменників наступної епохи, його основні твори були значно популярними серед німецькомовного населення. У своєму романі «Еміль та Софія, або добре виховані коханці» франко-швейцарський філософ чітко виділяє різні моделі виховання для чоловіка і жінки, під якими він визначив так звану жіночу природу, або образ жіночності. Жіноча природа, на думку філософа, полягає у високій чуттєвості, а згодом і сексуальності, яка досягається за допомогою наступної моделі виховання [30]:

1) Домашнє виховання, яке передбачає максимальне обмеження контакту жінки із зовнішнім світом;
2) Виховання жінки з метою подальшого материнства;
3) Безперервність виховання, у ході якого функції вихователя від батька переходять до чоловіка.

Таким чином, погляди Жан-Жака Руссо на позицію жіночності вміщують в себе патріархальні погляди, оскільки жінка не може існувати окремо від чоловіка. Тим самим, Руссо закладає в образі Софі всі ті риси, що через 150 років Фрейд de facto буде виявляти у психіці своїх пацієнток як специфічні особливості жіночого: пасивність, жіночий мазохізм, дефіцит над-Я, жіночий нарцисизм, «темний континент» жіночої сексуальності і т. д., тобто все те, що ми сьогодні розуміємо швидше як ознаки фундаментального нарцисичного порушення, що перешкоджає розвитку самостійного буття жінки як суб'єкта [30].

Однак, образ чоловіка, відповідно до думки філософа не позбавляється тих рис, які відводяться жінці. В установці по вихованню Еміля всі заходи - і помірності від них - націлені на те, щоб гарантувати розкриття всіх сил і здібностей, якими він зрештою, завдяки досягнутій автономії свідомості, вільно володіє; він задуманий як ідеал досконалої людини.

Тим часом у Шиллера в деяких місцях інтонація ностальгічної скарги вказує на проблемність такого поділу. І хоча ніжність почуттів, якими оперує жінка, і навіть саме кохання повністю перебувають у компетенції жінки, хоч і підносить чоловіка, проте все ж завдає йому болю. На долю чоловіка доводиться боротьба, і для всіляких видів цієї боротьби він повинен себе «загартувати» - вперше це слово з'являється у Шиллера і метафорично позначає набуття «психічної та фізичної твердості» [137, 30].

Такі поняття чоловічого і жіночого, чуттєвого і раціонального, розуму і тіла, якими передували ідеї просвітників, набувають нового значення в епоху Романтизму. Епоха романтизму доповнює жіночий образ, створений в епоху Просвітництва. Чоловік-романтик у цей період часу хоче йти своїм шляхом з жінкою як зі справжнім партнером. З нею він хотів би «досягти й реалізувати власне саморозкриття». Вперше, раннє романтичне покоління повернулося до ідеалу рівності і шукало в жінці не активну домогосподарку, ні розкуту натуральну жінку, а рівноправну супутницю. Однак, характеристики ніжності та чуттєвості досі надаються саме жінці, яка за своєю «природною метою» повинна надихнути чоловіка на розкриття власного потенціалу.

Дослідити розвиток жіночого образу в умовах німецького романтизму автор даної кваліфікаційної роботи пропонує на основі твору німецького романтика Ф. Шлегеля «Люцинда». Створений наприкінці XVIII століття експериментальний роман Шлегеля дозволяє уважно розглянути кордон між класичними та романтичними (тобто, у широкому значенні слова, сучасними) уявленнями про кохання та про ґендерне питання [7].

Однак, перш ніж висловити отримані результати від вивчення роману, автор пропонує акцентувати увагу на темі особистих відносин Фрідріха Шлегеля, які спровокували зміну його бачення щодо ролі жіночих образів. Саме зустрічі з двома яскравими жінками, видатними своєю самовпевненістю та пристрастю, пробудили у Шлегеля інтерес до ролі жінки. Керолайн, дружина його брата, а пізніше дружина Шеллінга, надихнула його ранні класичні наукові есе «Про Діотіму» та «Про жіночі образи у грецьких поетів».

У 1797 році Шлегель познайомився з Доротеєю Вейт, дочкою Мойсея Мендельсона і дружиною банкіра, в берлінському салоні Генрієти Герц. Інтенсивний любовний роман, який незабаром виник між ними, викликав велике обурення в буржуазних колах, оскільки Доротея відкрито зізналася в позашлюбних стосунках із Шлегелем, який був на сім років молодшим за неї, і подала на розлучення. У 1799 році ця різка подія також знайшла своє літературне вираження в «Люцинді», яка також перетворила соціальний скандал на літературний [7].

Шлегель аналізує становище жінок свого часу більш ніж критично і висловлює свою думку в листі «Про філософію» для Доротеї. У цьому листі він закликає жінку не зупинятися перед тягарями і перешкодами, накладеними на нею суспільством. У цьому тексті, який був написаний на тому ж етапі, що й «Люцинда» (1799), можна побачити, з якою відданістю Шлегель ставиться до проблем жінок, та порушує питання щодо отримання жінками їх прав на освіту. У центрі своєї філософії Шлегель починає так: «Я також з упевненістю сподіваюся, що ви не думаєте про те саме, як багато інших витончених жінок, що мають таємний страх перед наукою і навіть мистецтвом. Я маю на увазі страх завдати шкоди своїй моральній невинності і особливо жіночності через отримання Вами духовної освіти; ніби це, як кажуть, може зробити жінок занадто чоловічими» [30].

У романі «Люцинда» Шлегель виступає захисником емансипації жінок, свободи почуття не тільки для чоловіка, але й для жінки, хоча все це дано за крайньої гіпертрофії суб'єктивізму у формі містичного збочення та кривлянь. Шлегель визначав, що, на відміну від чоловіка, для якого поняття кохання виступає лише в образі тимчасового інтересу, жінка засновує все своє життя на цьому почутті, вбачає в цьому своє істинне призначення. Філософ відзначав, що саме жіночій любові властива можливість зміни чоловіче життя та надати йому сенс. У той же час, саме за допомогою чоловічої любові жінка отримує здатність до самопізнання та адаптації до оточуючого світу. Таким чином, дана філософія щодо жіночої природи у тогочасному світі підтверджує ідеї

епохи Просвітництва про роль жінки в якості підтримки чоловічих досягнень [315, 7].

У есе «Про Діотіму» він також виступає проти інтелектуальної недооцінки жінок: «Приклад Сафо та грецьких поетів суперечить думці, яку Руссо висунув з таким потужним красномовством, нібито жінки абсолютно нездатні до справжнього ентузіазму і високого мистецтва. [...] Не можна сказати, що жінка поступається чоловікові за розумовими талантами; але можна сказати, що розум обох за своєю природою досить різний. [...] Жінка тому вже надзвичайно практична через свою жіночність; аж ніяк не спекулятивна. Вона не може і не повинна виходити за межі своїх почуттів. [...] звідки випливає, що насправді вчені жінки - [...] переважно стають педантками» [321, 7]. Таким чином, Шлегель чітко виступає проти думки, що освіта шкодить жіночності, а також проти ідеалу Шиллера, згідно з яким жінка має виконувати почесну для неї роль скромної, мирної господині та матері.

Отже, в умовах німецького романтизму у житті жінок відбулися серйозні зміни: жінки з буржуазних класів ставали все більш освіченими, начитаними та досвідченими, жінки навіть були активними в літературі, такі як Рахель Варнхаген, Кароліна Шлегель або Беттіна фон Арнім. Стереотипи патріархального суспільства щодо жіночого образу в якості «одомашнення» та матері також потерпають змін, оскільки жінка перестає перед суспільством в якості освіченої леді, яка може і буде боротися за свої інтереси.

Однак, англійська письменниця Дж.Еліот у своїй праці «Безглузді романи жінок-романисток» засуджує письменниць епохи Романтизму за те, що зображують у своїх творах жіночий образ в якості особи, яка піклується лише про отримання високого статусу, і, відповідно, у покращенні умов свого перебування. Жіночі романи у XIX ст. змальовували світське, фінансово безтурботне життя жінки, головною проблемою у житті якої були інтриги, змови та нерозділене кохання. Дж. Еліот наполягала, що література повинна відтворювати зміни у розумінні культурних цінностей у суспільстві. Саме тому, у своїх творах Дж. Еліот змальовувала образ молодої жінки як особи, яка

праггне ще з дитячого віку чинити опір принизливому для себе ставленні у суспільстві, та необхідності жінки до саморозвитку як окрема індивідуальність [20].

Розглядаючи питання розвитку гендерних уявлень в українській літературі через призму соціальної реальності у XIX столітті, необхідно відзначити, що характер «жіночності» у творах українських авторів мав абсолютно різні образи. Так, наприклад у творах Тараса Шевченка простежується образ жінки-страждальниці у творах «Катерина» й «Наймичка». Катерина постає перед читачем в образі зрадженої жінки, яка через кохання із чужинцем знеславила своїх батьків та покликала страждання на свою судьбу: «Отаке-то лихо, бачите, дівчата. Жартуючи кинув Катрусю москаль». Сільські жителі, які мали можливість спостерігати за долею жінки відчували лише зневагу до неї: «А люде хоч бачать, та людям не жаль: «Нехай, — кажуть, — гине ледача дитина, Коли не зуміла себе шанувать»».

Серед образів української жінки можна побачити популярний у XIX столітті образ домогосподарки. Так, наприклад, у п’єсі Івана Карпенко-Карого Мотря перед читачем постає наступним чином: «Дівка красива, здорова, зна всі порядки, коло птиці, коло свиней, коло корів — одне слово, хазяйка біля всього; в хаті, як в кімнаті, я вже нездужаю, а проти неї, скільки їх у нас не було ніхто хліба не спече, ніхто борщу не наваре, хоч і без олії іноді, а всі їдять не нахваляться». Наступним прикладом одомашнення жіночого образу можна простежити у творі «Маруся» Г. Квітки-Основ’яненко: «Наградив його жінкою доброю, роботящою, хазяйкою слухняною; і що було Наум ні забажа, що ні задума, Настя (так її звали) ночі не поспить, усюди старається, б'ється і вже зробить і достане, чого мужикові хотілось.»

Один із популярних елементів жіночого образу у творах українських письменників була демонстрація красоти української жінки. Так описував у своєму творі Марусю Г. Квітка-Основ’яненко: «Та що ж то за дівка була! Висока, прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці як тернові ягідки, бровоньки як на шнурочку, личком червона, як панська рожа, що у саду цвіте,

носочок так собі пряменький з горбочком, а губоньки як цвіточки розцвітають, і меж ними зубоньки неначе жарнівки, як одна, на ниточці нанизані.»

Жінки-письменниці української літератури внесли великий вклад в спростуванні стереотипних суджень щодо жіночого образу в існуючих умовах розвитку суспільства. У творах Марко Вовчок можна прослідити спотворену матріархальність, яку засуджує автор через патріархальні установи. Прикладом такого погляду є повість «Тюлева баба», у якій жінки змагаються між собою у випіканні найкращої та найвищої святкової баби з однією метою – показати громаді свої навички домогосподарки [55, 20]. Обмеженість жіночого простору видно через змалювання письменницею побуту жінки як мети її існування. Окрім цього, письменниця М. Вовчок змогла створити новий для української літератури тип жінки, яка спрямовує всі свої сили на пошук справжнього життя та кохання як найвищої сили в житті. У двох творах „В глуши" та "Живая душа" головні героїні, на кшталт Ібсенівської Нори з п'єси „Ляльковий дім", зрікаються свого беззмістовного існування заради невідомого майбутнього [37, 20].

Н. Кобринська у своїх творах розкриває причини, які призводять до формування опосередкованого образу жінки. Окрім того, у своїх творах, письменниця намагається розкрити сутність молодого покоління, яке прагне до змін та розвитку, до боротьби за свої інтереси [61, 20]. Леся Українка також пов'язує свою творчістю із розкриттям патріархальних стереотипів. Так, у своїй поемі «Кассандра», українська письменниця наголошує на вагомих відмінностях між чоловічим та жіночим світосприйняттям та вторинності традиційно жіночих ролей у суспільстві. Кассандра репрезентує голос жінки, ігнорованої у чоловічій цивілізації. Її поведінка не вкладається в усталену логіку соціуму, і тому ним відкидається. Варто наголосити, що Кассандра – творча індивідуальність, а не лише "рупор" дражливих попереджень. На відміну від інших жіночих образів драми, вона не показана за традиційними жіночими заняттями – ткацтвом, прядінням. У своїй кімнаті вона зайнята іншою роботою – пише книгу [69, 20].

Отже, аналізуючи вищезазначену інформацію щодо розкриття жіночих образів у творах німецькомовних та українських культурних діячів, можна відзначити певні етапи трансформації жіночої природи та характеристики «жіночності», які спровокували у подальшому зміну поглядів в існуючому патріархальному суспільстві та формуванні інтересу до поширення феміністських досліджень. Перший етап розвитку досліджуваної проблеми відповідно до суджень автора даної кваліфікаційної роботи необхідно присвятити вивченню літературних творів Західної Європи доби Просвітництва. Судження німецькомовних культурних дослідників щодо образу жінки у цей період часу висловлювалися крізь призму патріархального суспільства: жіноча природа, на думку німецьких літераторів, полягала у можливості надихати чоловіків та посилити у їхньому житті такі позитивні якості як кохання, заспокоєння, чуттєвість тощо. До речі, саме характеристика чуттєвості визначалася письменниками як ключовий елемент жіночої природи, який, тим часом, заважав жінці розвивати свої інтелектуальні якості. Однак, з появою просвітницьких ідей щодо нової ролі у суспільстві чоловіків та жінок, почали поступово формуватися феміністські погляди на проблему гендерної нерівності. Однією з перших дослідниць, які виступали проти приниження ролі жінки в сфері інтелектуального розвитку була Марі Уолстонкрафт.

Новий етап трансформації характеристики жінки у соціальному середовищі простежується у добі німецького Романтизму, хоча ідеї Просвітницької епохи стають основою для багатьох міркувань німецьких романтиків. Одним з перших, Фрідріх Шлегель у своїх працях спростовує судження, що жінка не може займатися науковою діяльністю через розумову обмеженість, однак підтверджує висловлювання просвітників про те, що однією з роллю жінки є можливість змінити чоловіка за допомогою своєї чуттєвості та посиленому почуттю кохання.

Тим часом, жіночі образи в українській літературі не мають якогось загального уявлення, яке можна простежити у творах українських письменників періоду XIX ст. Жінка у розумінні різних українських

культурних діячів формує образи як домогосподині, або жінки-страждальниці, так і особи, яка прагне подолати перешкоди у своєму житті заради досягнення власних інтересів та ідей. Варто також зазначити, що видатні жінки-письменниці української літератури внесли великий вклад в спростуванні стереотипних суджень щодо жіночого образу в існуючих умовах розвитку суспільства.

1.2. Розвиток гендерних досліджень: формування науки гендерної лексикології.

Проблема гендерної нерівності стає дедалі більш актуальною в умовах трансформації існуючого суспільства, дослідженням якої займається цілий ряд гуманітарних наук, включаючи мовознавство. Тема поваги до рівних прав та свобод чоловіка і жінки породжує нові витоки проблемних питань у розділі мовознавства, включаючи питання гендерних стереотипів, ролі чоловіка та жінки у різних стилях мови, їх образ в скоромовках, прислів'ях та приказках, який формує уявлення про них у реальному світі. Розгляд цих питань активізував розвиток гендерних лінгвістичних досліджень як в українській, так і в іноземній культурах.

Дослідження процесу формування та розвитку науки гендерної лінгвістики автор даної кваліфікаційної роботи пропонує розпочати з вивчення етапів розвитку гендерних досліджень в цілому на території Західної та Східної Європи.

Витоки формування гендерних досліджень розпочинаються у першій половині XIX століття з моменту початку першої революційної хвилі фемінізму, у ході якої жінки виступали під знаком політичної вимоги громадського рівноправ'я та здобуття можливості отримання освіти для жінки на рівні з чоловіками [31, 11]. Однак більшої уваги дослідження «жіночого питання» отримало у 60-ті роки XX століття на території США та Західної Європи. Популяризація даної теми в якості дослідження може характеризуватися початком трьох ключових моментів у світовій історії:

1. Початок студентської революції 1968 року, основним завданням якої стало переосмислення існуючих цінностей та орієнтацій у суспільстві. Відповідно, питання про співвідношення «жіночого» та «чоловічого» почало набувати нового значення, оскільки суспільство було готовим до сприйняття нових концепцій ;
2. Активне поширення цінностей сексуальної революції, яка дозволила що дозволила сміливо говорити про проблеми статі та відкрила для обговорення в засобах масової інформації ряд раніше табуйованих тем;
3. Два вищезазначених історичних процесів призвели до формування якісно нового феміністського руху у різних куточках світу. У цей період часу, жіночі дослідження натрапили на свої власні межі у постановці та вирішенні питань. Так, наприклад, на перший план виступило міркування про те, чи можливе рішення жіночих проблем шляхом відокремлення їх від чоловічих і тим самим їх ізоляції, або ж, що здається стало центральним у гендерних дослідженнях у період другої половини XX століття [32, 11].

З поступовим розширенням сфери впливу у процесі гендерних досліджень, одним з ключових моментів стало вивчення та визначення базових понять «гендер» та «стать», які наділені схожими рисами (містять характеристики жінки та чоловіка), однак не є ідентичними. Поняття «гендер» у 60-ті роки XX століття у країнах Східної Європи служило виключно для опису граматичної категорії роду, однак з розширенням та розвитком понять «демократія», «клас», «культура» змінювалося значення вище описаного терміну [41, 11]. У країнах Західної Європи, у тому числі Німеччині, якщо термін «гендер» спочатку також позначав лексико-граматичну категорію, за допомогою якої в багатьох мовах іменники поділялися за трьома класами - фемінінум, маскулінум і невтрум, то свідомо запроваджене дослідниками розмежування між статтю та гендером сприяло розрізненню суспільної класифікації понять «гендер» та «стать» [42, 11].

Велика кількість наукових праць у другій половині XX століття ілюструвала розвиток гендерних досліджень крізь проблематику співвідношення статей, починаючи розбір питання з двох понять: яку різницю мають між собою поняття «гендер» та «стать».

Вітчизняна дослідниця С. Хрисанова характеризує наразі гендер крізь призму трьох необхідних ознак, оскільки гендер – це, по-перше, поняття про систему ролей і відносин між жінками та чоловіками, які детермінуються соціальним, політичним та економічним контекстом і ґрунтуються на умовах конструктивного співробітництва; по-друге, – це взаємодія обох половин суспільства, концептуальну основу якої становить безконфліктність і консенсус; по-третє, – «гендер передбачає не тільки конструктивну, але й справедливу взаємодію двох статей по створенню таких соціальних умов, які дають імпульс для розкриття і громадянських, і індивідуальних якостей особистості з метою її повної самореалізації» [21, 10]. Дослідник гендера в педагогіці В. Кравець відзначає, що на відміну від біологічної статі, яка є статичною категорією, гендер – «феномен, який особистість постійно створює своїми вчинками і поведінкою» [13, 13].

У той же час, поряд із розмежуванням понять «гендер» і «стать», активного вивчення у 60-ті роки минулого століття набувають так звані жіночі дослідження у літературознавстві. Автори наукових праць про гендерні дослідження починають порушувати такі питання як функція жіночих зображень, співвідношення чоловічих фантазій та жіночого досвіду, про зв'язок між певними формами репрезентації «жіночого» та специфічних владних структур «чоловічого» неминуче наголошували на важливості жіночого досвіду як центральної категорії наукового інтересу. Те, що саме література опинилася в центрі уваги на початку нового жіночого руху кінця 1960-х років, пояснюється тим фактом, що на той час було розкрито досить мало історичних документів і джерел, які могли б дати уявлення про реальне життя жінок [37, 1]. На основі дослідження, викладеного у п. 1 даного розділу ми зробили певні висновки щодо подальшої трансформації вивчення питання

гендерної нерівності крізь призму літературних творів українських та німецьких культурних діячів у 18-19 ст. Так, наприклад, роль жінки в епоху Просвітництва вбачалася у можливості розкриття чоловічих почуттів завдяки вищому, ніж у чоловіків, рівню чуттєвості та співчуття, за рахунок яких обмежувався розумовий рівень жінки. Однак першою жінкою яка виступила з критикою таких патріархальних поглядів на роль жінки у суспільстві була Марі Уолстонкрафт, яка наголошувала на необхідності створення умов для отримання освіти для жіночого населення. Для епохи Романтизму також були характерними виступи жіночих письменниць із пропозицією створення необхідних умов для отримання освіти для будь-якого прошарку жіночого населення. Критика науки, в якій домінували чоловіки, була зарезервована для пізніших часів та наступних поколінь, коли змінилися соціальні та політичні умови. Відповідно, кількісне просування жінок у секторі вищої освіти у 1960-х та 1970-х роках йшло рука об руку з якісним прогресом у галузі науки.

У Віденському університеті публікація «Вічне кліше» групи жінок на початку 1980-х років стала важливим прикладом у галузі жіночих досліджень. Вперше ґендер був представлений як ключове питання в академічному дискурсі. У публікації підіймалося питання становища жінок у різні історичні періоди та дисципліни, розподіл ґендерних ролей у цей час, умови навчання, питання ідентичності, репрезентації та мови [2].

Подальший розвиток приніс концепції ґендерної рівності та відмінності. Ці зв'язки дозволяли елементам, що створюють реальність, і силі реальності у мові та культурі виявлятися дедалі більше. Таким чином, вище зазначені процеси трансформації суспільства у 60-80-х роках ХХ століття дозволили встановити новий рівень розвитку науки та сформувати уявлення щодо принципово нових концепцій дослідження. Це призвело, зокрема, до формування нової сфери вчення, яка містить назву гендерна лексикологія.

У минулому столітті питанням гендерної лінгвістики вже займалися декілька вчених. Так, зокрема, у 1975 році Робін Лакофф опублікувала «Мова та жіноче місце», в якій представила свою теорію різних словників чоловіків і

жінок та на численних прикладах доводила андроцентричну природу англійської мови і пов’язану з цим жіночу вторинність у язиковій культурі мови [3]. Вона вперше представила кілька яскравих ознак жіночої мови, таких як:

- спеціалізований словник, пов'язаний із сферами жіночої діяльності;
- особливості у кольоропозначенні (точніше визначення кольору та відтінку);
- афективні включені та слова-інтенсифікатори;
- розділові питання;
- слова та фрази, що пом'якшують категоричність вираження;
- суперввічливість;
- схильність до евфемізму;
- гіперкоректність тощо. [15].

Серед німецьких вчених, які сприяли розвитку феміністської лінгвістики у Німеччині варто виділить роботу Луізи Ф. Пуш «Німецька – мова для чоловіків» та С. Тремель-Плетц «Жіноча мова – мова змін» [63]. У своєму есе Луіза фон Пуш відзначає, що сучасна німецька мова має у своїй основі вибудовану упередженість на користь чоловіків. У її роботі постає питання, чому такі фрази, як: «Die Deutschen sind tüchtige Soldaten» або « Alle Menschen werden Brüder» не містять жіночого елементу, і якщо перебудувати фразу на «die deutschen Frauen», то прислівник «deutschen» пишеться з маленької букви [51]. Л. Пуш була першою дослідницею, яка порушила питання про «жіночий суфікс -in»: при можливості використання родового артикля (die Professor, die Schriftsteller) як показник статі в однині, «жіночість» не знаходить свого відображення у множині, якщо не скористатися відповідним суфіксом. Понад те, навіть за наявності родового суфікса (der Student/ die Studentin), множ. число все одно покаже die Studenten. Остаточні коментарі у її есе можна сформувати наступним чином: «Для цієї мови, яка і без того постійно змінюється, настав час тепер свідомо здійснити зміну. У той час, коли жінки

можуть і повинні брати участь у громадському житті нарівні з чоловіками, мова просто застаріла» [51].

Іншими дослідницями, які виступили за трансформацію мови у бік забезпечення гендерної рівності між чоловіками та жінками була американська феміністка М.Р. Кей, яка опублікувала книгу «Чоловіча/жіноча мова». Дебора Таннен просувається ще далі у своїх дослідженнях, та в 1990-х роках порівнює спілкування між статями з міжкультурним спілкуванням. Таким чином, феміністські дослідниці мали перед собою виконання наступних завдань: спростовути міф про жіночу неповноцінність, підпорядкованість і вторинність [34], пояснюючи різноманіття проявів фемінності та маскулінності не вродженими ознаками, а впливом соціуму та культури.

Поруч із крайніми феміністичними поглядами у гендерної лінгвістиці присутня і поміркована думка: «гендерна концепція склалася порівняно недавно, тоді як поняття стать (sexus) відбито у наївної картині світу, у якій відсутнє розуміння соціокультурної складової статі. Мова фіксує наївну картину світу ‹…›. А гендер – елемент сучасної наукової моделі людини» [8]. З тих пір гендерна лінгвістика стала предметом гострої суперечки в мовознавстві [4]. Проте контекст, у якому виникли гендерні лінгвістичні питання на Сході та Заході є різним, що мало значний вплив на мотивацію вирішення гендерних лінгвістичних проблем та на основну концепцію «ґендеру» або використання мови, орієнтованої на ґендер. Тоді як на Заході гендерно-лінгвістичні питання вперше були порушені в контексті жіночого руху в 1970-х роках, услов'янському ареалі гендерно-лінгвістичні питання тривалий час не порушувалися як окремий дослідницький напрямок через особливо політично закріплений імідж жінки [18]. Теми або питання системної лінгвістики, які вважаються актуальними на Заході з точки зору гендерної лінгвістики, часто розглядалися у Східній Європі, наприклад, у контексті праць з морфології чи словотворення, граматики чи лексикології та вільні від феміністичного впливу. Лише в 1990-х роках і в ході рецепції західного

дослідницького дискурсу гендерна лінгвістика утвердилася як самостійний дослідницький напрям.

Таким чином, наразі, ми можемо говорити про гендерну лінгвістику як про науковий напрямок в складі міждисциплінарних гендерних досліджень, що займається вивченням зв'язку між мовою і гендером і поділяється на системно-лінгвістичне та прагматичне розмовно-аналітичне крило. Гендерні лінгвістичні роботи, що цікавляться системною лінгвістикою, досліджують можливості вираження екстралінгвістичної категорії «гендер», які існують у мовній системі. У центрі інтересу є мовне уявлення жінок, рідше чоловіків. Питання в рамках гендерної лінгвістики, орієнтованої на прагматичну розмовну лінгвістику, звертаються до дослідження гендерно-специфічного використання мови та комунікаційної поведінки, де враховуються як вербальні, так і паравербальні явища або особливості на лінгвістичному, прагматичному та інтеракційному рівні. До цього питання, наприклад, можуть відноситися дослідження гендерних відмінностей на фонетичному рівні, або вивчення висловлювань та поведінки у взаємодії (наприклад, у дизайні зміни мовця або у поведінці зворотного зв'язку). Реалізацію мовленнєвих актів та вибір певних мовних засобів можна також розглянути з точки зору гендерно-специфічного мовного використання [5].

Основні питання гендерної лінгвістики, якими займаються вітчизняні та німецькі дослідники включають такі аспекти: чи існує зв'язок між специфічним мовним використанням (структурою, вживанням і лексичним запасом) та соціальними ролями чоловіків і жінок; специфічна відмінність у використанні мови чоловіками та жінками; відображення гендерних відносин у мовних відмінностях; відповідальність самої мовної структури за будь-які відмінності тощо [9].

Відправною точкою лінгвістичних досліджень є висновок про те, що поняття «гендер» має різні функції та завдання в різних сферах спілкування та ситуаціях: різні характеристики та властивості приписуються гендерам у повсякденній соціальній взаємодії, до них ставляться по-різному та/або вони

часто дотримуються стереотипних моделей поведінки і дій тощо. Ці атрибуції та посилання на стереотипні моделі поведінки та дій завжди залежать від культурних ідеологій фемінінності чи маскулінності і починаються з народження дитини. Це відбивається майже на всіх мовно-структурних рівнях аж до тлумачення граматичних ознак і граматичних теорій. І ці атрибуції також конституюються у повсякденній взаємодії [5]. Гендерна лінгвістика не виступає як альтернативна форма лінгвістики чи як окрема область дослідження від інших лінгвістичних галузей. Швидше, гендерна лінгвістика – це перспектива, яка вступає в гру в рамках існуючих підгалузей дослідження або також створює зв'язки між підгалузями [23]. Отже, гендерну лінгвістику можна також визначити як мовну критику різних національних картин світу; вона специфічним чином пов'язана з соціолінгвістикою, завдяки чому її проблеми модифікували або далі розвивали як теоретичні, так і методологічні питання в рамках цього питання.

1.3. **Сучасний підхід вивчення гендерних досліджень у німецькій мові.**

На початку XXI століття людство вступило у нову еру трансформації суспільства. Разом із поширенням ідей глобалізаційного процесу, стрімкого розвитку інноваційних технологій у сфері науки та техніки, поширенням високого впливу цифрових технологій на умови життєдіяльності суспільства, нова ера ознаменувала перехід до нового бачення у сфері розвитку гуманітарних наук. Науково-технічний прогрес XXI століття дозволив також вченим з різних кутків світу сформувати переважно новий підхід у галузі вивчення гендерних досліджень.

Феміністичні та ґендерно-специфічні пізнавальні інтереси в соціолінгвістичній сфері тісно пов'язані з сучасними соціальними подіями та розвиваються в контексті суспільно-політичних трансформаційних процесів. Соціально-політичні події останніх десятиліть – наприклад, фаза другого

жіночого руху – формують основу для наукового дослідження відносин між мовою і гендером. У ході другого жіночого руху в 1970-х роках багато жінок-лінгвісток, особливо американських лінгвісток, почали усвідомлювати «чужість у своїй рідній мові». Існування та дійсність бінарної, ієрархічної гендерної диференціації, а також символічних (лінгвістичних) способів репрезентації піддаються фундаментальному сумніву. Лінгвісти, такі як Черіс Крамере, Робін Лакофф, Ненсі Хенлі, Дейлспендер та інші, мали справу зі зв’язком між мовою і гендером на теоретичному рівні, а також зі складними і тонкими формами дискримінації жінок через мову [25]. Численні публікації феміністичної мовної критики, такі як «Мова та місце жінки» Робін Лакофф (1973) або «Мова і стать: різниця та домінування» Баррі Торна та Ненсі Хенлі (1975), з'явилися в цьому контексті і створили поле дослідження у сфері гендерних відносин. Нарешті, феміністична лінгвістика, в основному започаткована жіночим рухом у Німеччині в 1970-х і 1980-х роках, була представлена як предмет дослідження в німецьких університетах лінгвістами Луїзою Пуш і Сентою Тремель-Плетц [36].

Активне вивчення питання гендерної нерівності західними вченими у період другої половини XX століття, дозволило поділити сучасну область гендерних досліджень у мовознавстві на наступні ключові елементи [41]:

1. Загальне використання форми чоловічого роду та наслідки такого використання;
2. Вивчення сфери стандартної мови для чоловічої та жіночої статі;
3. Дослідження стилів мовлення, характерних для чоловіків та жінок.

Процес вивчення інформації щодо загального використання форми чоловічого роду спонукає нас акцентувати увагу на тому, що дослідженням цього питання займалися Фріман і МакЕлхінні, Фазолд, Холмс та інші. Зокрема, Фріман і МакЕлхінні у 1996 році припустили, що одним із підходів гендерних досліджень у мовознавстві є вчення про те, що чоловічі терміни у

таких мовах як англійська та німецька вживаються для позначення як чоловіків, так і людського роду в цілому, при цьому деконструюючи роль жіночого образу у мовній картині світу. Фазолд (1990) також приходить до висновку, що лексичні одиниці, які є семантично чоловічими, традиційно вживаються в загальних випадках, коли стать референта невідома або не має значення. Холмс (2008) стверджує, що використання he та man як загальних форм забезпечує міцну основу для твердження, що «англійська мова робить жінок невидимими» [43].

Для німецької мови позначення чоловіка або жінки відбувається завдяки граматичній системі роду: masculin, feminin, neutral. Тобто, граматика німецької мови містить артикль der для позначення осіб/предметів чоловічого роду, das для позначення осіб/ предметів середнього роду, і відповідно, die – для позначення жіночого роду. Розподіл слів за артиклем дозволив виявити вченими західного та вітчизняного суспільства переважання чоловічої форми іменників та займенників у граматиці німецької мови. Андроцентризм можна спостерігати на прикладі німецької мови, оскільки іменники та займенники чоловічого роду у німецькій мові можна використовувати і як позначення чоловіків, і в якості узагальнення, наприклад: der Wähler, der Mensch, der Zuhörer, der Kunde, der Bürger та інші [10]. Варто відзначити, що деякі іменники жіночого та середнього роду у німецькій мові можна також використовувати в якості узагальнення, наприклад: die Person, die Waise, die Geisel, die Führungskraft,die Range, die Garde, die Mannschaft, die Burschenschaft. Але таких слів значно менше на відміну від слів чоловічого роду [16]. Таким чином, у ході проведених досліджень з'ясувалося, що освіта збірних іменників у найменуванні осіб чоловічої та жіночої статі, як правило, відбувається виключно з використанням чоловічого роду, незважаючи на те, що йдеться про назву професії або посади з властивою їй статевою диференціацією. Напроти, А. Брюльмеер відзначає, що для німецької мови характерно надання переваги саме жіночому роду, аніж чоловічому, оскільки важливі суспільні поняття мають артикль жіночого роду: die Politik, die Vernunft, die Liebe, die Ehe, die

Geburt, die Ehre, die Weisheit, die Wissenschaft, die Freundschaft, die Macht [44]. Однак, німецькі лінгвісти в області дослідження фемінізму, порушуючи питання «маскулінності» німецької мови, зазначають, що більшість форм жіночого роду утворюються від чоловічої форми за рахунок додавання суфіксу –in: Professor – Proffessorin, Lehrer – Lehrerin, Student – Studentin [48]. Більш рідкісні, але також виявляються випадки, коли нерівне поводження з жінками в мові також впливає на мовну систему саме тому, що так диктують граматичні правила. Це стає зрозумілим, наприклад, у такому реченні: «Sollte jemand noch nicht gefrühstückt haben, kann er sich auch noch später in der Küche melden». У цьому випадку займенники «jemand» та «er» не надають конкретного уявлення про яку стать йде мова у цьому реченні.

Аналізуючи язикову норму німецької мови, лінгвісти-феміністки приходять до висновку про необхідну трансформацію язикової системи німецької мови з метою рівного ставлення до жінок як в усній, так і письмовій мові. За рахунок цього, ними було висунуто наступні тези язикової трансформації [43]:

1. Граматичний рід особових позначень має формуватися відповідно до «природного» роду особи, про яку йде мова, при цьому жінки завжди повинні мати жіночий відмінок, а чоловіки – чоловічий. Тобто говорити, що Karina ist Studentin, замість Karina ist Student.
2. Жінок слід називати чітко, щоб вони відчували, що до них звертаються. Терміни без ознак статі, такі як «Bürger» необхідно замінити на жіночі аналоги, наприклад «Bürgerinnen und Bürger».
3. Закінчення жіночого роду «-in» слід вживати якомога частіше.
4. Слід уникати формулювань, які зображують жінок у стереотипних ролях і поведінці.
5. Слід уникати формулювань, в яких жінка визначається чоловіком. Наприклад, у запрошеннях можуть часто вказувати, що запрошують Herr Müller und Frau, тоді як правильно буде, що гостями є Herr Müller und Frau Müller.

Друга область гендерних досліджень засновується на вивченні сфери стандартної мови для чоловіків та жінок. Цей аспект характеризується тим, що у багатьох мовних спільнотах жінки мають тенденцію використовувати те, що загалом є стандартною або відверто престижною формою мови. І навпаки, чоловіки часто використовують «соціально несприятливі варіанти соціолінгвістичних змінних» [47]. Незважаючи на те, що жінки схильні впроваджувати й використовувати суспільно прихильний престиж. Незважаючи на те, що жінки мають тенденцію вводити та використовувати суспільно сприятливу мову престижу, саме чоловіче вживання приймається за норму, з якою вимірюється жіноче мовлення. Було запропоновано кілька пояснень цієї моделі. По-перше, від жінок, які займають підлеглі посади, очікується ввічливість. Таким чином, використання жінками стандартних мовленнєвих форм може бути відображенням їхньої чутливості та ввічливості у повсякденному житті. Тому, використовуючи стандартні варіанти, жінка захищає своє обличчя і задовольняє свою потребу бути оціненою суспільством [51]. По-друге, деякі лінгвісти припускають, що жінки використовують більше стандартних мовленнєвих форм, оскільки вони більше усвідомлюють статус, ніж чоловіки. По-третє, громади, як правило, очікують кращої поведінки від жінок, ніж від чоловіків, оскільки жінкам відведена роль моделювання правильної поведінки в суспільстві. Отже, очікується, що жінки будуть говорити правильніше і використовуватимуть більше стандартних форм, ніж чоловіки [47].

Наступна область дослідження феміністської лінгвістики пов’язана із різними комунікативними поведінками між чоловіком та жінкою. Результати досліджень, доступних на даний момент, можна здебільшого резюмувати таким чином:

1. Жінки частіше, ніж чоловіки, використовують форми тривіалізації у спілкуванні. Це виражається у наступних фразах: «Es scheint, daß...», «Ich würde sagen, daß...», «Ist es nicht so, daß...?», «...,nicht wahr?». Такі фрази використовуються жінками

з метою послаблення свого твердження. Також зустрічаються ослаблення через самоприниження типу «я просто домогосподарка» або «це просто моя ідея». Іншою можливістю ослаблення є непряма, опосередкована фраза: «Можна було б сказати, що...» або: «Якщо добре подумати…». Такі фрази залишають відкритими можливості відступу з метою формування самостійного, власного судження у співрозмовника [61].

2. Жінкам подобається залишати можливість продовжити або завершити розмову на розсуд своєму співрозмовнику [61].
3. Жінки використовують набагато менше ненормативної лексики, ніж чоловіки. Вони рідше лаються, використовуючи більш невинну мову [61].
4. Жіночий словниковий запас відрізняється від чоловічого. Однак у областях, які традиційно є частиною їхніх обов'язків, таких як ведення домашнього господарства, виховання дітей, а також мода, їх вираження більш точні, ніж у чоловіків [61].
5. Жінки частіше, ніж чоловіки, дозволяють себе перебити, частіше й довше мовчать, часто обрамляють свої висловлювання питаннями [61].

Ще в 1970-х роках Лакофф (1975) проілюструвала, що жінки ставили більше запитань, ніж чоловіки, і більше уваги приділяли питанням і висловлюванням з інтонацією запитання. Вона припустила, що більш широке використання цих форм жінками означає, що жінки частіше, ніж чоловіки, представляють себе як невпевнені у своїй думці і, отже, не мають думок, які мають велике значення. Крім того, Лакофф стверджувала, що жінки використовують пристрої підстрахування та посилюючі пристрої, щоб підвищити силу своїх висловлювань, оскільки вони думають, що інакше їх не почують і не звернуть на них уваги. Вона прийшла до висновку, що «мова жінки» (мова, яка використовується для опису жінок і мова, якою зазвичай

користуються жінки) спричинила занурення в особисту ідентичність жінки (Лакофф, 1973). Однак, як зазначає Холмс (2008), ці пристрої не є винятковими для жінок, оскільки «вчителі, інтерв'юери, ведучі вечірок і, загалом, ті, хто займає керівні посади, які відповідають за успіх взаємодії, як правило, використовують теги у цей спосіб полегшення» [18]. Тим не менш, здається, що норми жіночого мовлення – це норми приватної розмови в невеликих групах, метою якої є підкреслення солідарності та підтримання добрих стосунків: спрямовані на досягнення згоди та уникнення розбіжностей. І навпаки, норми чоловічої мовленнєвої взаємодії видаються нормами публічної «референтно-орієнтованої взаємодії» [22]. Ця модель є змагальною, в якій ймовірні протиріччя і розбіжності. З такими контрастними моделями взаємодії для мовлення чоловіків і жінок і різними очікуваннями, які кожен має від функції взаємодії, у багатьох випадках розбіжність між статями здається неминучою.

Загалом, усі дослідження на цю тему приходять до висновку, що розмовна поведінка жінок та чоловіків пов'язана зі співпрацею/уникненням конфліктів, а не з конфронтацією/пошуком конфліктів.

Отже, виходячи із вищезазначеної інформації, необхідно відзначити, що сучасний підхід до вивчення гендерних факторів у німецькій мові містить в собі чотири ключові області дослідження: Загальне використання форми чоловічого роду та наслідки такого використання; вивчення сфери стандартної мови для чоловічої та жіночої статі; дослідження стилів мовлення, характерних для чоловіків та жінок; використання тегів питань, що пов'язані із вивченням гендеру. Перша область вивчення проявів гендерної компетентності у німецькій мові містить наступні результати дослідження: лінгвісти-феміністи відзначають, що для цієї мови характерною особливістю є присутній андроцентризм, який проявляється в тому, іменники та займенники чоловічого роду у німецькій мові можна використовувати і як позначення чоловіків, і в якості узагальнення. Окрім цього, відповідно до граматичних показників, займенники jemand, man, er можуть вживатися у реченні з метою

узагальнення усіх членів обговорення, незалежно від того, якої статі вони є. Вищезазначені положення першої сфери дослідження були розкритиковані дослідниками-феміністами, оскільки за їх думкою, таким чином принижується роль та цінність жінки в мовленнєвій системі, і, відповідно, у соціальній сфері розвитку суспільства. Тому німецькими дослідниками була запропонована теза щодо трансформації язикових норм німецької мови у бік гендерної коректності.

Друга область гендерних досліджень засновується на вивченні сфери стандартної мови для чоловіків та жінок. Таким чином, розрізняючи стандартну мову для чоловіків і жінок, німецькі дослідники відзначили той факт, що від жінок частіше за все вимагається так зване престижне мовлення, яке вимагає дотримання характеристики ввічливості як в письмовій, так і в усній формі. Отже, очікується, що жінки будуть говорити правильніше і використовуватимуть більше стандартних форм, ніж чоловіки.

Відповідно до зазначених результатів дослідження, третя область вивчення гендерних факторів характеризується на дослідженні комунікативної поведінки жінок та чоловіків. Так, зокрема, однією з характеристик поведінки німкені у суспільстві є використання фраз, які послаблюють їхнє твердження у процесі розмови. Такими фразами є: «Es scheint, daß...», «Ich würde sagen, daß...», «Ist es nicht so, daß...?», «...,nicht wahr?». Окрім цього, науковці відзначають, що жінки частіше, ніж чоловіки, дозволяють себе перебити у розмові та виступають за те, щоб ініціатором продовження розмови був саме чоловік.

Таким чином, підсумовуючи інформацію, отриману у ході дослідження даного питання, необхідно закріпити, що сучасні дослідження гендерного питання у німецькій мові проявляються у трьох областях вивчення, які містять питання різниці комунікативної поведінки між чоловіком та жінкою, дослідженні використання чоловічого та жіночого роду у реченні та вивчення сфери стандартної мови для чоловічої та жіночої статі.

1.4. **Прояв гендерної коректності у сучасній німецькій мові**

Відповідно до результатів дослідження, зазначених у пункті другому та третьому даного розділу кваліфікаційної роботи нами було сформовано уявлення про маскулінність німецької мови за рахунок граматичних правил, таких як використання чоловічого роду іменників для позначення форми узагальнення у реченні або використання таких займенників як jemand, er, man та інші з метою формування загального уявлення щодо осіб, про які йде мова у реченні, незалежно від їхньої статі та ідентифікації. Існуюча язикова система німецької мови піддалася критиці з боку лінгвістів-феміністів з метою трансформації язикових норм даної мови з можливістю використання гендерно-коректних форм мовлення в усній чи письмовій розмовній практиці.

Зокрема, сучасні німецькі лінгвісти відзначали, що тепер мова не визначає однозначного сприйняття людей, але вона направляє і кодує соціальні відносини, у результаті чого можуть бути посилено одне сприйняття світу і послаблено інше. Якщо, наприклад, про професію говорять і в чоловічій, і в жіночій формі (інженери), діти вважають, що типово чоловічі професії є для них більш доступними і впевненіше опанують їх. І навпаки, використання загального чоловічого роду в оголошеннях про роботу призводить до нижчої частки жіночих заяв. Саме тому, за визначенням дослідників, використання гендерно-чутливої мови – це простий, прямий і потужний спосіб зробити внесок у дотримання гендерної рівності, оскільки вона намагається однаково звертатися до всіх людей, незалежно від їх гендерної ідентичності. Використання гендерно-чутливої мови може протидіяти гендерним стереотипним образам, а також дискримінації та недолікам і допомогти подолати гендерні норми та рольове мислення.

Гендерно-чутливі формулювання у сучасній німецькій мові можливі за рахунок використання гендерно-нейтральних формулювань або формулювань, які чітко показують гендерну різноманітність (Geschlechtgerechte Sprache). Як

вже було зазначено у пункті третьому даного розділу кваліфікаційної роботи, німецькі феміністки виступали за язикову трансформацію німецької мову з метою рівного ставлення до осіб жіночого роду. Таким чином, вони запропонували наступні тези:

- На граматичному рівні, особові позначення мають бути сформовані відповідно до жіночого або чоловічого роду особи. Тобто, при цьому при позначенні осіб жіночої статі необхідно використовувати тільки жіночий відмінок і навпаки [42];
- При зверненні до жінок, слід чітко сформулювати речення для того, щоб жінки розуміли, що співрозмовник звертається до осіб жіночого роду [42];
- Закінчення жіночого роду «-in» слід вживати якомога частіше тощо [42].

На сучасному етапі розвитку язикової системи німецької мови на державному рівні були запроваджені нові граматичні та лексичні правила німецької мови з метою створення її гендерно-коректної форми. У Німеччині вимога дотримуватися принципу гендерної коректності в мові міститься в законах федерального рівня та окремих федеральних земель. Воно поширюється переважно на сферу юридичної мови, а також на внутрішню та зовнішню офіційно-ділову комунікацію працівників державних установ. Так, згідно з §4 Федерального закону про рівноправність ФРН «нормативно-правові розпорядження федерального значення повинні відображати принцип рівноправності жінок та чоловіків, у тому числі і за допомогою мовного оформлення. Ця вимога поширюється і на службове листування. З 2011 року в § 42 Спільного регламенту федеральних міністерств закріплено таку вимогу до законопроектів: «Формулювання законопроектів мають бути коректними з погляду мовної норми та зрозумілими для кожного. Законопроекти повинні за допомогою мовного оформлення відображати принцип рівноправності жінок та чоловіків» [14]. На регіональному рівні дотримуватися принципу гендерної коректності у мові зобов'язують Закони про рівноправність п'яти федеральних

земель: Бранденбурга, Гессена, Мекленбурга-Передній Померанії, Північної Рейн-Вестфалії та Тюрінгії [14].

Зараз також офіційно існує ряд нових назв посад, які враховують потреби жінок, наприклад «die Kauffrau», а форма звернення до жінки «Fräulein» є нині застарілою. Окрім цього, у публіцистичних виданнях у німецькомовних країнах доволі популярним стає використання форми «man/frau» в узагальнюючому реченні.

У німецькомовній Швейцарії на державному рівні було сформовано керівні принципи використання гендерно-справедливих формулювань. У цьому посібнику позначено можливість використання парних форм у реченні, наприклад: «Die Bürgerinnen und Bürger sind..»; «Die Präsidentin oder der Präsident entscheidet…»; «Männer und Frauen…». Там, де чоловіча та жіноча форма особистого позначення ідентичні, можна вказувати лише артикль: «Die oder der Vorgesetzte entscheidet …». Наступним принципом використання гедерно-справедливого формулювання у німецькій мові є позначення займенників як чоловічого, так і жіночого роду, наприклад: «Er oder sie muss ein Gesuch einreichen». Надалі, у посібнику міститься інформація щодо використання повних та коротких форм у реченні при позначенні жіночого образу. Повні форми в основному використовуються в безперервних текстах, тобто в текстах, які складаються з повністю сформульованих речень. В принципі, не має значення, жіноча чи чоловіча форма йому передує. Рішення щодо того чи іншого варіанту часто залежить від контексту. Якщо в тексті потрібно підкреслити присутність жінки, то на перше місце ставиться жіноча форма: «Die Professorinnen und Professoren»; «Sehr geehrte Damen und Herren». Короткі форми — це скорочення повних форм, у яких зберігаються цілі слова або частини слів (так званий рятівний орфографія). Замість словесних висловів є графічні знаки, які розв’язуються при читанні (голосно чи тихо). У короткій формі можна зберегти такий сполучник, як «und» або «oder». Прикладами коротких форм гендено-справедливої мови є: die/der Vorgesetzte; Vertreterin/Vertreter; Politikerinnen/Politiker тощо [49].

Однак, говорячи про формування гендерно-коректної форми німецької мови, не варто ототожнювати її лише з жіночими образами. Окрім поширення питання гендреної рівності, XXI століття дозволило сформувати уявлення у сучасному суспільстві про різну гендерну ідентичність. Так, будь-яка людина може сформувати уявлення про свою гендерну ідентичність на основі власного бачення в якості гендерного індивіду або на основі того, як вона хоче сприйматися суспільством. Таким чином, на сучасному етапі розвитку суспільства, індивід може використовувати по відношенню до себе наступні поняття: трансгендер, небінарна особа, гендерквір або мінливий гендер. З метою формування більш повного уявлення щодо цієї теми, автор кваліфікаційної роботи пропонує зупинитися на роз'ясненні цих термінів.

За визначенням, поданим у публікації «Трансгендерні люди в Україні», ми розглядаємо трансгендерних осіб як осіб, які відчувають значний психологічний дискомфорт від того гендеру, в якому їх виховали, прагнуть соціалізуватися у іншій гендерній ролі і для цього зробити свою зовнішність максимально подібною до зовнішності людей іншої статі (шляхом гормональної терапії, різних косметичних та хірургічних втручань), а також змінити ім'я та позначку про стать у документах, що посвідчують особу. Трансгендерні люди самі обирають позначення, які вони будуть використовувати по відношенню до себе: трансгендер(-ка), транссексуал(-ка), гендерквір(-ка), агендер — або ж просто чоловік чи жінка — і говорити про себе у різному граматичному роді, включаючи середній [28].

Більшість людей, у тому числі трансгендери, часто ідентифікують себе з однією з двох соціально сконструйованих гендерних ідентичностей (гендер) — чоловічої чи жіночої — що означає, що вони почуваються комфортно в цих категоріях. Однак є також багато людей, які не підходять чи не хочуть підпадати під ці категорії. Такі особи називаються небінарними особами. Отже, небінарність – це загальний термін для всіх людей, які не ототожнюють себе ні чоловіком, ні жінкою. Наприклад, вони можуть позиціонувати себе між цими двома статями, або зовсім поза ними, або взагалі не мати статі (агендер).

Деякі небінарні люди є чоловіками і жінками одночасно (бігендер) або мають гендерну ідентичність (гендерна плинність), що постійно змінюється. Інші виступають проти бінарної гендерної системи і мають гендер, що не має нічого спільного з мужністю та жіночністю (гендерквір).). Відповідно до цього визначення, небінарні люди є трансгендерами, тому що більшу частину часу вони не відповідають підлозі, призначеній їм при народженні. Проте є культури, в яких небінарність — це стать, привласнена при народженні. У цих культурах небінарні люди були б не трансгендерними, а цисгендерними [28].

Люди, які не класифікують себе як чоловіки чи жінки, також представлені у лінгвістиці. З метою опису людей, які є небінарними у німецькій мові ля цього після кореня слова ставиться зірочка (*) або підкреслення (_), тобто гендерний розрив. Ґендергеп, також ґендерний штрих, в лінгвістиці: символ підкреслення використовується для позначення пробілу між основною частиною слова і його закінченням, службовець мети зрівнювання всіх статей [13]. Використання штриха означає не тільки згадка двох статей – чоловічого і жіночого, – але і всіх інших можливих ґендерних ідентичностей, які не вписуються в бінарну ґендерну систему. Наразі, більш популярною формою вираження небінарних осіб є позначення зірочкою. Однак, питання про те, яку форму слід використовувати у гендерно-справедливій мові, залишається відкритим, оскільки використання цих форм є питанням особистих переваг. Деяким більше подобається Гендергеп, оскільки він чіткий і точний. Проте гендерна зірочка* в даний час стає все більш популярною, оскільки вона традиційно використовується як заповнювач для одного або кількох символів у сучасних комунікаційних медіа [54]. На малюнку першому зображено приклади використання гендергепу та гендерної зірки у німецькій мові:

Das Koordinationsbüro für Frauenförderung und Gleichstellung empfiehlt das Gender-Sternchen*.

Lieber nicht	Gender Gap_	Empfehlung: Gender-Sternchen*
Absolventen	*Absolvent_innen*	*Absolvent*innen*
der Dekan	*die_der Dekan_in*	*die*der Dekan*in*

Мал. 1.1. Використання гендерної зірки та гендергепу.

Гендерне різноманіття має також виражатися в усному мовленні. Формулювання, що включають форму гендерного розриву та гендерну зірочку, гендерний розрив_ та гендерну зірочку* можна зробити більш чутними за допомогою короткої паузи на місці підкреслення або зірочки [54].

Усна практика мовлення також може поставити перед співрозмовником питання, як звернутися до особи, якщо не можна співвідносити зовнішність людини, її голос та ім'я до певної статі, або ці аспекти не відповідають ознакам статі, про яку ми можемо думати. Важливо зазначити, що ні ім'я, ні фізичні аспекти не завжди можуть бути використані для висновку про гендерну ідентичність і, отже, не можуть допомогти підібрати правильну форму звернення. Німецькі лінгвісти у цьому випадку пропонують звертатися наступним чином: «Шановні сер або пані». У конкретній ситуації ми завжди повинні вирішувати, який тип адреси здається прийнятним або яким аспектам ми можемо чи хочемо надати більше значення. Роблячи це, ми також діємо з точки зору зрозумілості (по відношенню до аудиторії, цільової групи тощо), яка може залежати від різних факторів (наприклад, віку, мовних навичок, інших перешкод або порушень) [41].

Окрім цього, у німецькій мові для позначення небінарних осіб існують певні особистісні позначення, які характеризують людину і як чоловіка, і як жінку. Їх граматичний рід є довільним, тобто не має відношення до природного роду. Тому ці особистісні позначення можуть стосуватися як

чоловіків, так і жінок, незалежно від їхньої граматичної статі. Вони є гендерно-абстрактними. Прикладами таких позначень є наступні іменники: die Person, der Mensch, der Gast, das Mitglied, das Opfer, die Geisel, die Waise, das Individuum, das Talent (z. B. Sie ist ein Organisationstalent, die Förderung von Talenten) тощо [46]. Однак, вживання гендерно-абстрактних особистісних позначень у чоловічому роді можуть сприйматися не як гендерно-абстрактні позначення, а як родові іменники чоловічого роду. У цьому випадку, жіночий образ у розмові опускається, а тому речення не може бути гендерно-справедливим. Тому, гендерно-абстрактні форми слід використовувати з обережністю, оскільки, на відміну від парних, вони часто здаються безособовими та віддаленими [41].

Кращою альтернативою для спілкування гендерно-коректною мовою німецьки дослідники визначають використання гендерно-нейтральних формулювань. Гендерно-нейтральні формулювання пропонують елегантний спосіб уникнення дискримінації, оскільки ґендер не вказано, а звертаються до всіх. Вони особливо підходять для коротких текстів і забезпечують хороший потік читання. Існує кілька варіантів гендерно-нейтральної мови [66]:

- Словотворення шляхом субстантивації;
- Уникнення особистих позначень;
- Переформування;
- Уникнення присвійних знаменників.

Вищезазначені варіанти формулювань у гендерно-нейтральній мові підкріплюються прикладами, які позначені на малюнку 1.2.

Окрім цього, німецькі лінгвісти закликають формувати речення незалежно від статі особи за допомогою наступних елементів [62]:

- Переформування речення за допомогою інфінітиву. Наприклад, замість фрази «Die Gesuchsteller müssen folgende Hinweise beachten:..» варто сказати «sondern Bitte folgende Hinweise beachten..».

- Використання пасивної форми речення також дозволить уникнути спогадів щодо статі співрозмовника;
- Перефразування речення на гендерно-нейтральний вимір можливий за допомогою використання прикметника. Наприклад, можна сказати не «Hilfe eines Arztes», а «ärztliche Hilfe»;
- Заміна іменників, що позначають осіб чоловічого або жіночого роду на іменники, що позначають дію.
- Заміна іменників чоловічого або жіночого роду на іменники, які є гендерно-нейтральними. Наприклад, замість фрази «Wir suchen einen Sales-Mitarbeiter», де під іменником Mitarbeiter мається на увазі, що роботодавець шукає на посаду чоловіків, варто говорити: «Wir suchen Verstärkung für unser Sales-Team».

Таки чином, замінюючи іменники чоловічого/жіночого роду на гендерно-нейтральні вислови, співрозмовник враховує усі аспекти гендрено-нейтральної розмови.

Lieber nicht	Lieber so
Mitarbeiter, etc.	**Substantivierungen** *Mitarbeitende, Anwesende, Interessierte, Beschäftigte, Lehrende*
Abteilungsleiter, etc.	**Vermeiden von Personenbezeichnungen** *Abteilungsleitung, Fachkraft, Administration, Vertretung*
Herausgeber *Vertreter* *Name des Antrags-stellers*	**Umformulierungen** *herausgegeben von* *vertreten durch* *Ihr Name*
sein oder ihr Antrag	**Vermeiden von Possessivpronomen** *der Antrag*

Мал. 1.2. Гендерно-нейтральні форми мовлення.

Однак, як відзначають дослідники, якщо всіх людей механічно позначати гендерно-нейтральними виразами, існує ризик того, що ґендерно-відповідні формулювання переростуть у звичайну формальну вправу, а тексти в кінцевому підсумку виглядатимуть абсолютно безґендерними. Це суперечить меті формулювання гендерно-справедливої мови, яка полягає у тому, щоб зробити осіб чоловічої та жіночої статі видимими у мові. Ґендерно-нейтральні форми можна розуміти як гендерно-специфічні, якщо жіночі та чоловічі стереотипи в певній області сприяють формуванню образів під час читання або у момент розмовної практики. У таких випадках для чіткого вираження присутності жінок і чоловіків більше підходять парні форми [66].

Окрім гендерно-нейтральних слів для німецької мови характерними є так звані Kollektivbezeihnungen або збірні позначення. Збірні позначення дозволяють говорити про людей, не називаючи їх окремо; оскільки замість окремих осіб позначається група чи орган, до якого ці особи належать. Прикладами таких позначень є наступні іменники: Team, Equipe, Crew Personal, Besatzung Abteilung, Sektion, Gruppe, Arbeitsgruppe Delegation, Vertretung тощо [62].

РОЗДІЛ 2
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.

2.1. Гендерні стереотипи та їх роль у німецькій мові.

Етап активного поширення досліджень на тему гендерної рівності у 60-ті роки XX століття порушив не тільки питання надання рівних прав чоловікам та жінкам зокрема у політичному та соціальному контексті, але й звернувся до теми жіночого та чоловічого зображення у національній картині світу. Одним з елементів даної теми є розгляд питання про гендерні стереотипи, які зосередилися у пам'яті суспільства протягом декількох століть, завдяки нотуванню образів чоловіка та жінки, їх ключових якостей, опису жіночності та мужності у текстах культурних діячів. Уявлення про мужність і жіночність та властиві їм характеристики мають місце в кожній культурі, їм відводиться суттєве місце в обрядах, фольклорі, міфологічному свідомості, національній картині світу. Однак, варто пам'ятати той факт, що стереотипи щодо ролі жінки та чоловіка протягом століть можуть мати різне значення залежно від культури.

Розпочинаючи дослідження питання ролі гендерних стереотипів у німецькій мові, перш за все, потрібно акцентувати увагу на визначенні даного поняття. За визначенням Томаса Єкеса, німецького лінгвіста, гендерні стереотипи – це когнітивні структури, які містять соціальні знання про характеристики жінок і чоловіків (Ashmore/Del Boca 1979, Eckes 1997) [1]. Згідно з цим визначенням, гендерні стереотипи (як і інші стереотипи, наприклад, національні стереотипи або вікові стереотипи) містять, з одного боку, індивідуальні знання щодо чоловічих та жіночих характеристик у суспільстві, а з іншого боку, вони становлять ядро консенсусного, культурно спільного розуміння типових характеристик гендерів. Для гендерних

стереотипів (на відміну від національних чи вікових стереотипів) характерно те, що вони мають описову та наказову частини. Описові частини включають традиційні припущення про те, якими є жінки та чоловіки, які їх якості та який стиль поведінки їм притаманний. Відповідно до цього визначення, за гендерними стереотипами жінки частіше за все відзначаються як емоційні та розуміючи індивіди, а чоловіки домінуючими та цілеспрямованими. Порушення цих припущень зазвичай викликають здивування у спостерігача або співрозмовника. Однак, зміна характеру поведінки з боку чоловіка або жінки і, відповідно, порушення стереотипних очікувань у рідкому випадку призводять до того, що суспільство змінює своє ставлення до відповідного стереотипу. Іншими словами, гендерні стереотипи дуже стійкі до змін [4].

У подальшому дослідженні варто відзначити той факт, що знання про гендерні стереотипи набуваються дуже рано в дитинстві і цей процес навчання продовжується в дорослому віці, тому поява стереотипів на основі статі іншої людини відбувається неявно або автоматично, принаймні в перші моменти зустрічі, тобто без свідомого контролю (Земор/ Фіске/Кім 2000) [5]. Таким чином, гендерні стереотипи формуються вже в дитинстві, оскільки типова поведінка засвоюється шляхом наслідування та моделювання ґендерно-типової поведінки. Крім того, гендерні стереотипи можна передати безпосередньо, наприклад, у взаємодії з батьками або через різні засоби масової інформації. Крім того, діти засвоюють гендерні стереотипи через досвід і наслідки як реакцію на свою власну гендерно-типову поведінку. Ці три механізми передачі гендерних стереотипів дають зрозуміти, що на соціальне середовище дітей можна вплинути як шляхом спостереження за поведінкою фігурантів безпосередньої прихильності чи людей, представлених у ЗМІ, так і за допомогою установок і зворотного зв’язку з соціальних моделей можуть мати потенційний вплив на дітей та розвиток у них гендерних стереотипів. Діти дуже жорстко застосовують гендерні стереотипи, як у керуванні власною поведінкою, так і в оцінці доцільності поведінки інших, приблизно до віку вступу до школи [6].

Більшість класифікацій стереотипів враховують вплив соціально-антропологічних факторів на формування стереотипів (такими факторами є вік, стать, етнічну та культурну приналежність, соціальний статус) та розрізняють різні мовленнєві ступені вираження стереотипів. Щодо мовного та позамовного прояву стереотипів, то в мовознавстві існують різні погляди на це питання [17]:

1. Перший підхід заперечує можливість невербального вираження стереотипів. Даний підхід переважно представлений у роботах Адама Шаффа (Schaff 1979/1980), який підкреслює виняткову присутність стереотипу у формі слова чи висловлювання. А. Шафф, відзначав, що стереотипи завжди мають словесний характер, тобто вони завжди з'являються у зв'язку з певним словом чи словосполученням, тому не можуть поєднуватися із невербальними засобами спілкування;
2. Другий підхід щодо вивчення проявів гендерного стереотипу полягає у визнанні існування невербальних (стереотипи мислення) і вербальних стереотипів (стереотипи, за якими закріплено певне мовне формулювання. Можна сказати, що зв'язок між мисленням і мовними стереотипами є прямим, оскільки стереотипи – це передусім когнітивні структури

Щодо критерію вираження стереотипів у мові, то більшість лінгвістів розрізняють прояв стереотипу на рівні речення чи на рівні слова. Німецька дослідниця У. Квастхофф (1973) виділяє чотири типи стереотипів на рівні речення 56]:

1. Стереотипи, що мають логічну структуру, яка в свою чергу виражається в мовній формі типу і описується формулою F (x). За першим типом стереотипів У. Квастофф відзначила, що властивість або характеристика яка у реченні приписується окремим представникам етнічної\соціальної групи, зазвичай, характеризує усіх інших представників цієї групи. Наприклад, у

реченні: «Німці – працьовиті», ознака працьовитості може простежуватися у характері однієї конкретної людини, однак, відповідно до цього речення, читач вбачає характеристику працьовитості у кожному німці.

2. Другий тип стереотипів виражається у реченні за допомогою додавання ознаку сумніву щодо вираженої думки. Наприклад, замість формулювання речення у такому вигляді: «Люди з Нижньої Саксонії є мовчазними…», співрозмовник може обрати формулювання «Люди з Нижньої Саксонії вважаються мовчазними», тим самим ставлячи своє твердження під сумнів.
3. Інший тип стереотипів у реченні, це стереотипи, у яких мовець висловлює власне ставлення до представників певної етнічної/соціальної групи (я думаю, що американці...).
4. Останній тип стереотипів у даній кваліфікації містить назву - «Тексто-лінгвістичний тип» стереотипів, відповідно до якого, стереотип у реченні буде представлено більш ніж однією фразою. Наприклад, у фразі «Він є євреєм, хоча він дуже милий», стереотип не виражений у явному вигляді, проте семантична інтерпретація частки «хоча» виявляє наявність стереотипу як текстового тла [56].

Вивчення сфери гендерних досліджень у темі прояву гендерних стереотипів у мові, варто звернути увагу на гендерно-специфічну комунікативну поведінку, характерну для чоловіка та жінки, на основі чого формується стереотипи щодо «жіночого» або «чоловічого» стилю мови [17]. Нами було виділено найбільш популярні стереотипи щодо чоловічої та жіночої мовленнєвої поведінки:

- Жінки частіше у своїй мові вживають такі слова як "süß", "goldig", "Ach du liebe Zeit", тобто використовують більш експресивні виразі на відміну від чоловіків [24];
- Для чоловіків характерно те, що вони частіше за жінок перебивають співрозмовника починаючи нову тему розмови[17];

- Жінки полюбляють спілкуватися більше, аніж чоловіки, а їхня мова є чуттєвою [1];
- Чоловіки надають перевагу розмові у прямому форматі, у той час як висловлюванням жінок характерна загадковість. На думку Д. Таннен жінки схильні висловлювати свої бажання не конкретно, а з використанням питання, що наводить, для того щоб з'ясувати, що могло б сподобатися іншим учасникам комунікації [17];
- У розмові жінки частіше використовують частки «mhm\ja\genau» з метою демонстрації своєї зацікавленності [17];
- Жінки частіше за все використовують висловлювання, які не підтверджують їх думку повністю: «Ist es nicht so, dass…» [17].

Отже, процес трансформації суспільства, який бере свій початок з другої половини XX століття, дозволив науковцям перейти до вивчення нової області гендерних досліджень, яка полягає у повному аналізі теми гендерних стереотипів у суспільстві, у тому числі, вивчення впливу гендерних стереотипів на формування комунікативної поведінки чоловіка та жінки. Це дозволило німецьким науковцям сформувати уявлення щодо типів гендерних стереотипів у розмовній практиці. Зокрема, було відзначено два підходи до вивчення мовного прояву стереотипів:

- можливість невербального вираження стереотипів;
- визнання існування невербальних (стереотипи мислення) і вербальних стереотипів.

На основі визначених типів прояву мовних стереотипів, німецька дослідниця У. Квастофф надала інформацію щодо формування чотирьох типів стереотипу на рівні речення [56]:

1. Стереотипи, що мають логічну структуру, яка в свою чергу виражається в мовній формі типу;
2. Стереотипи, що формуються на основі власного висловлювання або думки;

3. Вид речення, у якому висловлювання стереотипної форми підкреслюються частками хоча/або, закладаючи сумнів у сенс висловлюваної думки;

4. Тексто-лінгвістичний тип стереотипів.

Зазначені типи стереотипів на рівні речення зображуються не лише у вигляді гендерних уявлень, а й будь-яких форм стереотипних висловлювань (щодо віку, національності, релігійності тощо). Якщо говорити безпосередньо про прояв гендерних стереотипів у розмовні картині німецького суспільства, то дослідники визначають декілька тез, у яких зображено популярні стереотипи щодо жіночої та чоловічої мовленнєвої поведінки. Наприклад, вони відзначили, що жінки частіше вживають у своїй мові експресивно-забарвлені слова, або говорять більше слів, аніж чоловіки тощо.

2.2. Жіночий та чоловічий образ у приказках, прислів'ях та фразеологізмах німецької мови.

Важливим інструментом вивчення гендерних стереотипів є язикові структури, які приймають участь у створенні текстів з різних сфер комунікацій. Серед таких текстів велику увагу привертають не тільки літературні витвори культурних діячів протягом певного століття, а й твори народної творчості, в основі яких лежить уявлення щодо традицій життя суспільства крізь призму багатьох століть. Окрім цього, народна творчість містить в собі велику кількість інформації, яка є цікавою для нас у рамках проведеного дослідження, а саме образ жінки і чоловіка у соціальному середовищі кілька століть назад, які сприяли формуванню та утвердженню певних гендерних стереотипів щодо сучасного жіночого та чоловічого образів.

Таким розділом філології, який вивчає фольклорну творчість є пареміологія – філологічна дисципліна, що займається вивченням паремії. До об'єкта цієї науки входять паремії – прислів'я, антиприслів'я, приказки, велерізми, девізи, загадки та інші вислови, що формулюють у короткій

афористичній формі народну мудрість, традиційні для цього народу цінності, засновані на його життєвому досвіді. Прислівницький фонд мови відображає історію, побут, устрій життя і світогляд народу у всьому їхньому різноманітті, передає соціальні, філософські, побутові, релігійні, морально-етичні та естетичні погляди народу, стереотипи поведінки у різних життєвих ситуаціях. У пареміях представлені етнографічні реалії, починаючи від знарядь праці та кінчаючи вбраннями, ландшафт, клімат, флора та фауна, спогади про давно минулі події та видатних історичних особистостей [6].

Якщо говорити про прояв гендерних стереотипів у німецькій мові найбільш повно відображається при розгляді деяких німецьких приказок, прислів'ях та фразеологізмах. З метою формування уявлень щодо образу жінки та чоловіка у німецькій культурній картині, автором було проаналізовано декілька видів парамеологій, на основі чого було виділено деякі судження щодо жіночого образу у суспільстві.

Однак, перш ніж розпочати детальній аналіз паремій у німецькій мові, слід розібрати поняття «прислів'я», «приказки» та «фразеологізми» з метою вирізнення їх значень та функцій. За Мідером, прислів'я — це добре відомі, усталені речення, які виражають життєве правило або мудрість у стислій, короткій формі і які були чи перебувають у усному та письмовому спілкуванні протягом певного періоду. часу відносне знайомство з прислів'ям, яке можна узагальнити під терміном «традиційність». Прислів'я є багатим джерелом інформації про роль жінок усіх соціальних класів у повсякденному житті, хоча переважно в минулому . Таким чином, вони відображають колективний досвід у певний момент часу. У цьому сенсі дане дослідження має соціологічне підґрунтя. Прислів'я були особливо популярні у XVIII столітті. Вони також потрапили в підручники того часу. Подальший розвиток параеміології припадає на XIX ст. Серед великих збирачів німецьких прислів'їв слід відзначити, зокрема, Карла Фрідріха Вільгельма Вандера. Він не тільки збирав прислів'я, а й займався ними дидактично, педагогічно і, перш за все, теоретично. Він зробив перші спроби класифікувати прислів'я та відрізнити їх

від приказок, проклавши шлях до дослідження німецьких прислів'їв. У своїй публікації прислів'я німецької мови, Вандер опубліковав близько 250 000 прислів'їв і приказок з літератури та народної мови, у тому числі близько 1500 прикладів з лексемами «Frau» та «Weib» як довідковим словом [24].

Проаналізувавши відповідну літературу із вивченням німецькі прислів'я періоду 18-19 століття, автор виділив найбільш популярну характеристику опису жінки та її ролі у суспільстві :

1. За своєю комунікативною поведінкою жінки є занадто говіркими, про що свідчать наступні приказки: Viele Frauen, viele Worte (багато жінок – багато слів); Ein Mann, ein Wort – eine Frau, ein Wörterbuch (один чоловік – одне слово, одна жінка – цілий словник); Der Frauen Zunge geht wie ein Lämmerschwänzchen (язик жінки як хвіст барана); Der frawen mund schweigt nicht ein halbe stund (жіночий рот говорить вже півгодини); Die Frau sei fleissig oder faul, sie hat ein Lästermaul (Лінива жінка має повний рот пліток); Die Frauen platzen, wenn sie schweigen sollen (жінки обурюються, коли їх попросять помовчати) [14].

2. Досить часто у німецьких приказках зустрічаються патріархальні, за сучасним виміром навіть сексистські, вирази про жінок: Die Frau muss dem Zinsherrn weichen (жінка повинна поступитися місцем господареві); Der Frauen Müh' ersetzt des Mannes Arbeit nie (жіноча праця не замінить чоловічу); Die Frau ist des Mannes Leben; Die Frauen und das Spiel verderben der Männer viel (жінки та ігри псують чоловікам життя); Eine Frau hat während der Ehe nichts als den blauen Himmel und den Spinnrocken (під час заміжжя жінки не мають нічого, окрім неба); Eine Frau ist ein halbgebackener Mann (жінка – це недороблений чоловік) [14]

3. Однією з характеристик жіночого образу є чуттєвість, яка переважає над здоровим глуздом. Про це у своїх роботах, зокрема, відзначав навіть німецький філософ І. Кант, розрізняючи чоловічу та жіночу здатність до осмислення. Прикладами німецьких приказок є

наступні: Die Frau liebt mit dem Herzen, der Mann mit dem Kopfe (жінка любить серцем, чоловік – головою); Die Frauen haben langes Haar und kurzen Verstand (жінки мають довге волосся і короткий ум); Wenn eine Frau denkt, so denkt sie Schlimmes (коли жінка думає, вона думає погані речі) [14].

4. Соціальна роль жінки у німецьких приказках та прислів'ях вбачається у домогосподарстві та материнстві: Eine Frau ohne Kinder ist wie eine Kuh ohne Schelle (жінка без дитини, як корова без дзвінка); Der Mutter Herz ist immer bei den Kindern (материнське серце завжди поруч з дітьми); Eine gute Frau ist nie müssig (гарна дружина не сидить без справи); Eine häusliche Frau ist eine schöne Frau (домашня жінка – гарна жінка); Einer faulen Frau ist's ein guter Behelf, dass sie ein kleines Kind hat (для лінивої жінки буде корисно мати дитину) [14].

5. У подружньому житті жінка часто ототожнюється з будинком, домівкою, життєвим притулком (Wer kein Weib hat, hat auch kein Haus), прислів'я вказують на тісний взаємозв'язок подружжя (Mann ohne Weib, Haupt ohne Leib) [14].

6. Відповідно до деяких прислів'їв, жінка не розглядається як окремий індивід, маючий свої погляди та цінності на існуючі умови суспільства, вона ототожнюється саме із своїм чоловіком. Таке ставлення до жінок підтверджує ряд варіантів, наведених у лексиконі Вандера, наприклад «Жінка без чоловіка — це вікно без шиби» або «Жінка без чоловіка — тіло без душі» або, у розширеній формі, « Жінка без чоловіка — лоза без кілка, пляшка без пробки, замок без ручки». На противагу цій точці зору, прислів'я «Жінка без чоловіка – як риба без велосипеда» поширене в німецькій мові з 1981 року як запозичення з англійської мови. У цих порівняннях жінка розглядається виключно по відношенню до чоловіка.

Говорячи про приказки варто відзначити, що вони мають інше значення, на відміну від прислів'я, хоча і містять однакові характеристики. Приказка —

це стійкий у мовному побуті вислів, що образно визначає якесь життєве явище насамперед з погляду його емоційно-експресивної оцінки. Більшість дослідників бачать різницю між приказкою і прислів'ям у цьому, що прислів'я виступає у мові як самостійне судження, а приказка отримує остаточне оформлення і конкретний сенс лише контексті, т. е. вона завжди є частиною судження. Приказки не мають такого повчального характеру. Вони скоріш є влучними переносними порівняннями, фігуральними зворотами, що використовуються для надання висловлюванню певної емоціональності та жвавості, а людині, предмету, дії чи явищу — влучної характеристики. Однак іноді, приказка часто є частиною прислів'я [6].

В цілому, зміст приказок щодо образу жінки у суспільстві не відрізняється від прислів’я, оскільки також підтверджують інформацію, що для того періоду часу характерним було те, що жінка повинна була ототожнювати себе з чоловіком, а її головна роль вбачалася в забезпеченні та підтримці домогосподарства та дітей. Прикладами таких суджень є наступні приказки [14]:

1. Die Frau tut es dem Manne gleich. Куди голка – туди й нитка, куди чоловік – туди и жінка.
2. Wie die Frau, so die Magd. Жінка як служниця.
3. Wie die Frau, so die Dirn', wie der Baum, so die Birn.
4. Wo die Frau wirtschaftet, wächst der Speck am Balken. Де жінка працює, сало на балці росте.

Досліджуючи сферу німецьких фразеологізмів, варто відзначити, що наразі, лінгвісти не мають єдиної думки щодо визначення поняття «фразеологізм». Вітчизняні дослідники визначають фразеологізми як стійке вираження із самостійним значенням, близьким до ідіоматичного або в якості стійкого мовного звороту, що не перекладається дослівно іншою мовою [9]. Отже, фразеологізми та ідіоми являють собою синонімічні феномени, яким властиві структурна, граматична цілісність, стійкість, а також цілісність

самостійного значення, що не є сумою значень елементів, що входять до їх складу. Вони часто не перекладаються буквально іншою мовою .

Найбільш згадуваними іменниками у фразеологізмах німецької мови є наступні: Mutter (мати), Maedchen (дівчина), Frau (жінка), Weib (жінка), Witwe (вдова). Однак, німецькі фразеологізми доволі часто зображують позитивні характеристики жіночого образу, а саме відзначають її красу та привабливість, прикладами таких фразеологізмів є наступні: Das schöne Geschlecht (представниця прекрасної статі), Eine Tochter Evas (дочка Єви), Die schöne Frau ist halb verheiratet (напівзаміжня красуня) [17].

Багато фразеологізмів виражають те, що красиві жінки часто є слабкістю чоловіків і завдають їм турбот і прикростей: Wer an Schönheit freit, hat gute Nächte, aber böse Tage (хто вільний у красі, має добрі ночі, а дні погані); Wer eine schöne Frau hat, braucht mehr als zwei Augen (хто має красиву жінку, повинен мати більше двох очей); Schönes Weib, vergoldete Hörner (красива жінка – позолочені роги) [14].

Німецькі фразеологізми також свідчать про контрастний ефект між красою і працьовитістю жінок. Вілберг розглянув цю проблему і навів такі приклади: Ein schönes Gesicht kann keine Butter schlagen (красиве обличчя не переможе масло); Je schöner das Weib, desto schlechter das Essen (чим красивіша жінка, тим гірша їда); Wer ein schönes Weib hat, hat nichts in die Schüssel zu brocken (хто має гарну дружину, той не має чого кинути в миску); Schönheit kann man nicht in die Schüssel brocken (красу в миску не втиснеш) [49].

У фразеології позитивно представлена не тільки краса жінки. Хюфайзен стверджує: «Жінку зазвичай зображують позитивно, якщо її можна асоціювати з діяльністю, яка не дуже цінується в суспільстві або не є популярним видом діяльності (ведення домашнього господарства, виховання дітей, догляд за хворими та літніми). Останні століття роль жінки в основному зводилася до виховання дітей та ведення домашнього господарства; вона була матеріально залежною від чоловіка. Цю сферу відповідальності, звісно, включали до фразеологізмів, що підтверджують такі приклади: Das Auge der Frau hält das

Haus rein (Жіноче око тримає хату в чистоті); Wie die Frau, so das Haus (Яка жінка, такий і дім); Wenn die Frau eißig ist, steht das Glück an der Türschwelle (Коли жінка зайнята ділом, щастя стоїть на порозі); Ein Mädchen für alles sein (Бути жінкою на всі руки майстрицею); , Ein Hausmütterchen sein; Ein Heimchen am Herd sein (Бути цвіркуном біля печі), Die Frau ist der Schlüssel des Hauses (Жінка – ключи від дому); Das beste Möbel in einem Haus ist eine tugendha e Frau (Найкраща мебель у домі – доброчесна жінка); Die Arbeit einer Frau nimmt nie ein Ende (Жіноча робота ніколи не закінчується) [49].

Багато з вищенаведених фразеологізмів сьогодні втратили своє значення рахунок трансформації суспільних цінностей у національній картині світу із початком другої хвилі фемінізму, відповідно до якого змінилося ставлення до ролі та образу жінки у суспільстві. Тим не менш, Кегієс вважає, що гендерні ролі, сформульовані у фразеологізмах «хоча вони й повинні були узагальнити ставлення мовленнєвих спільнот, які жили століття тому, все ще можуть становити велику частину спільної властивості мови сьогодні, а також можуть визначати частину мовних спільнот сьогодення» [24].

Останніми роками були зроблені зусилля, щоб адаптувати пригнічений мовний образ жінки до образу чоловіків. Таким чином, валентність багатьох фразеологізмів була поширена на жінок, як-от: Früher: seinen Mann stehen, jetzt: seinen Mann/ihre Frau stehen. Früher: ein Mann der Tat, jetzt: ein Mann/eine Frau der Tat, Früher: Ein Mann von Welt, jetzt: eine Frau/ein Mann von Welt.

Підсумовуючи вищезазначену інформацію, можна зробити висновок, що однією з ключових областей у сфері дослідження гендерних стереотипів є вивчення народної творчості у період 18-19 століття, де особливу популярність мали прислів’я, приказки, а згодом і фразеологізми. Аналізуючи деякі приклади німецьких прислів’їв та приказок, ми дійшли до висновку, що зображення жіночого образу та її соціальної ролі у суспільстві у більшості випадків збігається із зображенням образів жінки у творах літератури німецькомовних діячів, а також у публікаціях філософів та інших науковців. Відповідно до цього, жінка постає перед суспільством частіше за все у ролі

матері або домогосподарки, про що можуть свідчити наступні прислів'я: Das Auge der Frau hält das Haus rein (Жіноче око тримає хату в чистоті); Wie die Frau, so das Haus (Яка жінка, такий і дім); Eine Frau ohne Kinder ist wie eine Kuh ohne Schelle (жінка без дитини, як корова без дзвінка). Окрім цього, характерними ознаками так званої жіночності, відповідно до німецьких приказок, є великий рівень емоційності та чуттєвості, які заважають жінці мислити раціонально. Таку характеристику жіночності у своїх роботах відзначали також І. Кант та Жан-Жак Руссо. Окрім приниження розумової діяльності жінки та зображення патріархальних стереотипів, у народному фольклорі досить часто висміювалася занадто помірна балакучість, яка характерна тільки жінкам: Viele Frauen, viele Worte (багато жінок – багато слів); Ein Mann, ein Wort – eine Frau, ein Wörterbuch (один чоловік – одне слово, одна жінка – цілий словник).

Однак, за визначенням сучасних німецьких лінгвістів-феміністів, зображення гендерних стереотипів у німецькомовних пареміях на сьогоднішній день є не актуальними, оскільки з приходом революційної хвилі фемінізму, ставлення до жіночого образу у суспільстві почало стрімко змінюватися і наразі, сучасна жінка має рівні із чоловіком можливості.

ВИСНОВКИ

Отже, у ході проведеного дослідження теми особливостей проявів гендерної відмінності у німецькій мові у даній кваліфікаційній роботі нами було поставлено за мету розкриття особливостей формування та вживання гендерно-коректної лексики серед німецькомовного населення. Для вирішення поставленої мети перед нами була поставлена низка завдань, першим серед яких було дослідити процес формування жіночого та чоловічого образу у німецькомовній та українській літератури у період з 17 по 19 століття. У ході вивчення даного питання нами було отримано наступні результати дослідження: у процесі розкриття жіночих та чоловічих якостей персонажів творів німецькомовних та українських діячів можна відзначити певні етапи трансформації цих образів відповідно до епохи вивчення. Відповідно до суджень автора, першим етапом трансформації жіночого образу у системі патріархальних цінностей було висвітлення образу жінки у творах Просвітників. Незважаючи на поступовий процес зміни устрою суспільства, судження німецькомовних культурних дослідників щодо образу жінки у цей період часу висловлювалися крізь призму патріархального суспільства: жіноча природа, на думку німецьких літераторів, полягала у можливості надихати чоловіків та посилити у їхньому житті такі позитивні якості як кохання, заспокоєння, чуттєвість тощо. Однак, окрім патріархального бачення на роль жінки у суспільстві, просвітницькі твори подарували світові перші феміністські погляди на проблему гендерної нерівності. Новий етап трансформації характеристики жінки у соціальному середовищі простежується у добі німецького Романтизму, хоча ідеї Просвітницької епохи стають основою для багатьох міркувань німецьких романтиків. Одним з перших, Фрідріх Шлегель у своїх працях спростовує судження, що жінка не може займатися науковою діяльністю через розумову обмеженість, однак підтверджує висловлювання просвітників про те, що однією з роллю жінки є можливість змінити чоловіка за допомогою своєї чуттєвості та посиленому почуттю кохання.

Наступним завданням даної кваліфікаційної роботи є можливість вивчення процесів розвитку гендерних досліджень у 20-му столітті та формування нового наукового напрямку – гендерної лексикології. Проаналізувавши отриману інформацію, варто відзначити, що активному поширенню досліджень у сфері гендерної нерівності сприяло два фактори: готовність суспільства до трансформації наявних устоїв та початок другої хвилі феміністського руху. Ці процеси дозволили встановити новий рівень розвитку науки та сформувати уявлення щодо принципово нових концепцій дослідження. Це призвело, зокрема, до формування нової сфери вчення, яка містить назву гендерна лексикологія. Відповідно до отриманих результатів дослідження було визначено, що гендерна лінгвістика – це науковий напрямок в складі міждисциплінарних гендерних досліджень, що займається вивченням зв'язку між мовою і гендером і поділяється на системно-лінгвістичне та прагматичне розмовно-аналітичне крило.

Одним із завдань представлених у даній кваліфікаційній роботі було проаналізувати сучасний підхід до вивчення гендерних досліджень у німецькій мові. Відповідно до отриманих результатів дослідження, можемо зробити висновок про те, що сучасний підхід до вивчення гендерних факторів у німецькій мові містить в собі чотири ключові області дослідження: загальне використання форми чоловічого роду та наслідки такого використання; вивчення сфери стандартної мови для чоловічої та жіночої статі; дослідження стилів мовлення, характерних для чоловіків та жінок; використання тегів питань, що пов'язані із вивченням гендеру. Більш детально кожний із підходів аналізується у пункті третьому першого розділу даної роботи.

Окрім цього, відповідно до отриманих результатів дослідження, нами було сформовано уявлення про маскулінність німецької мови за рахунок граматичних правил, таких як використання чоловічого роду іменників для позначення форми узагальнення у реченні або використання таких займенників як jemand, er, man та інші з метою формування загального уявлення щодо осіб, про які йде мова у реченні, незалежно від їхньої статі та

ідентифікації. З метою трансформації язикової системи на державному рівні було врегулювано момент використання гендерно-коректної лексики. Було відзначено, що гендерно-справедлива мова містить ряд інструментів для коректного зображення у реченні як чоловіків і жінок, так і небінарних або трансгендерних осіб.

Останнім завданням даної кваліфікаційної роботи було вивчення та детальний аналіз гедерних стереотипів у розмовній практиці, які включають одну з найбільших областей досліджень у сфері гендерної рівності. Відповідно до отриманих результатів дослідження, нами було представлено наступні тези щодо чоловічої та жіночої мовленнєвої поведінки в якості стереотипів:

- Жінки частіше у своїй мові вживають такі слова як "süß", "goldig", "Ach du liebe Zeit", тобто використовують більш експресивні виразі на відміну від чоловіків;
- Для чоловіків характерно те, що вони частіше за жінок перебивають співрозмовника починаючи нову тему розмови;
- У розмові жінки частіше використовують частки «mhm\ja\genau» з метою демонстрації своєї зацікавленності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

СПИСОК ТЕОРЕТИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьев А.В., Бреева Т.Н. Гендерний аспект вивчення літератури. Москва : Флінта, 2017. 96 с.
2. Васильева М. Прояв гендерних стереотипів в лексико-фразеологічній системі російської, німецької та англійської мов. *Актуальні питання сучасної лінгвістики.* 2018. С. 64 – 68.
3. Вілкова О.Ю. Гендерні дослідження : навчальний посібник. Київ : Інститут підготовки кадрів служби зайнятості. 2008. 56 с.
4. Войченко В. Відображення гендерних стереотипів у мові та культурі. *Вісник Волгоградського університету.* 2009. С. 64 – 70.
5. Горбунова М.Ю. Фемінізм і проблеми гендерної лінгвістики. *Вісник Адигейського державного університету*. 2008. № 3. С. 14-16.
6. Грабійчук М.В. Прислів’я та приказки з ґендерним компонентом у сучасній німецькій мові : магістерська дисертація. Київ. 2020. 97 с.
7. Гугнина А., Маркович Е. Історія німецької літератури / за ред. А. Дмитриева. Берлин : Volk und Wissen, 1983, 355 с.
8. Демська-Будзуляк Л. Ґендерна інтерпретація жіночих та чоловічих образів в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. *Слово і час.* 2009. № 6. С. 10 – 14.
9. Зайченко Н.Г. Гендерно-коректні номінації у німецькій офіціальній кореспонденції. *Вісник білоруського державного університету*. 2021. С. 691 – 672.
10. Зіновьева Е.С. Лінгвістичні засоби дискусивної репрезентації маскулінності та фемінності. *Філологічні науки в МГІМО.* 2020. С. 30 – 39.
11. Ісламова Ф.А. До питання о гендерних відносинах в мові. *Вісник Башкирського державного університету.* 2015. № 4. С. 1383 – 1385.

12. Климакіна Е. Єпістолярний роман у творчості Х.Ф. Геллерта (на матеріалі роману «Життя графині шведської фон Г***»). *Вісник Пермського університету*. 2012. № 3. С. 128-132.
13. Ковбасюк Л. А., Касаткін О. С. Власна назва у фразеологічних одиницях сучасної німецької мови: ґендерний аспект. *Молодий вчений.* 2015. Т. 2. (17). С. 158–161.
14. Кудіна, О. Ф. Перлини народної мудрості. Die Parlen der Volksweisheit : німецькі прислів'я та приказки : посіб. для студ. та викл. Вінниця : Нова Книга, 2005. 320 с.
15. Лімборський І.В. «Ігри розуму» в літературі Просвітництва та їхня доля за доби глобалізації. *Магістеріум.* 2018.
16. Мацкевич Е.Є. Язикові засоби досягнення гендерної нейтральності у німецькій мові. *Науковий діалог.* 2016. № 4. С. 51-61.
17. Мельник Ю.П. Об‘єктивація ґендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці. *Вісник Житомирського державного університету.* 2012. 174 с.
18. Німецька романтична повість. Москва : Академія, 2013. URL : https://imwerden.de/pdf/nemetskaya_romanticheskaya_povest_tom1_academia_1935_text.pdf
19. Овсяніков М.Ф. Естетика німецьких романтиків. Москва : Мистецтво, 1987. 736 с.
20. Откович К. Ілюзія свободи. Образ жінки від традиціоналізму до модернізму. Київ : Карабон, 2010. 209 с. 94 – 99.
21. Петрова Е.І. Тенденції фемінізації сучасної німецької мови. *Верхньоволжський філологічний вісник.* 2019. № 3. С. 7-18.
22. Попоков В. Стереотипи та їх вплив на процес міжкультурної комунікації. *Міжкультурна комунікація.* 2001. С. 179 – 191.
23. Попович О.П. Практики соціального конструювання небінарних гендерних ідентичностей. Київ. 2020. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17436/Popovych_Pr

aktyky_sotsialnoho_konstruiuvannia_nebinarnykh_hendernykh_identychnostei.pdf?sequence=5&isAllowed=y

24. Прожилов А. До питання про стереотипи у лінгвістиці. *Вісник Хакасського державного університету.* 2013. С. 51 – 60.
25. Ситникова І.О., Смолоногіна І.А. Вплив язикової гендерної політики на язикову практику у німецькомовних країнах. *Вісник Московського лінгвістичного університету.* 2021. URL : https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-yazykovoy-gendernoy-politiki-na-rechevuyu-praktiku-v-nemetskoyazychnyh-stranah
26. Слаба О. Засоби досягнення гендерної коректності у сучасній німецькій мові. *Львівський філологічний часопис.* 2019. №6. С. 192-196.
27. Томчук Л. У світлі жіночої ідентичності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: філологія.* 2009. Випуск 21. С. 105 – 108.
28. Трансгендерні люди в Україні: соціальні бар'єри та дискримінація. Київ : Інсайт, 2016. 22 с.
29. Чигашева М. Гендерна політкоректність у німецькій мові. *Філологічні науки в МГІМО.* 2020. С. 72 – 90.
30. Шемчук Ю. Фемінізація лексичних одиниць сучасної німецької мови. *Рема*. 2010. С. 85 – 91.
31. Шоре Є., Хайдер К., Зверева Г. Стать, гендер, культура : німецькі та руські дослідження. Москва, 2009. 533 с.
32. Baumgartinger P. Trans Studies: Historische, begriffliche und aktivistische Aspekte. Wien : BMI, 2017. 131 S.
33. Bergier R., Six B. Stereotype und Vorurteile. Berlin : Handbuch der Sozialpsychologie, 1972.
34. Boka E., Humer T. Geschlechtersensible Sprache – Dialog auf Augenhöhe. Wien : Digitalprintcenter BMI, 2021. 60 S.
35. Borker R. A cultural approach to male-female miscommunication. New York : Language and Social Identity, 1982. P. 196–216.

36. Braun F., Sczesny S., Stahlberg D. Cognitive effects of masculine generics in German: An overview of empirical findings. 2005. S. 9-16.
37. Deborah T. Du kannst mich einfach nicht verstehen. Warum Männer und Frauen aneinander vorbeireden. München, 1998. 205 S.
38. Döring N. Fluchen und Flamen, um ein Mann zu sein? Die Verknüpfung von Geschlecht und Sprache durch Vorurteile. *Quelles-net.* URL : https://www.querelles-net.de/index.php/qn/article/view/101/101
39. Drewitz J. Das Fremde und das Eigene: Stereotypen und Fremdsprachenuntrerricht. *Magazin.* 2009. S. 16 – 24.
40. Eigler F. Frauen und Männer in Gespräch. Marburg : Tectum Verlag, 2002. 561 S.
41. Ewert F. Trans. Frau. Sein. Aspekte geschlechtlicher Marginalisierung. München : Edition Asemblage. 2020.
42. Friedrich Schlegel über Emanzipation, Liebe und Ehe. URL : https://edoc.hu-berlin.de/bitstream/handle/18452/6440/rehme-iffert.pdf?sequence=1
43. Gendersensible Sprache in der Bremer Verwaltung. *Frei Hansestadt Bremen*. 2020. URL : file:///D:/20210114_Handreichung%20Gendersensible%20Sprache%20in%20der%20Bremer%20Verwaltung.pdf
44. Geschlechtergerechte Sprache. Leitfaden zum geschlechtergerechten Formulieren im Deutschen. *Schweizerische Bundeskanzlei*. URL : file:///D:/leitfaden_geschlechtergerechtesprache%20(1).pdf
45. Goffman, Erving. Interaktion und Geschlecht. Frankfurt : Campus. 2001. 158 p.
46. John G. Männer sind anders. Frauen auch. Männer sind vom Mars. Frauen von der Venus. München, 1998.
47. Khrytsenko O. Die Manifestierung von Geschlechterstereotypen in Metaphern der deutschen Jugendsprache. *Linguistik Online.* 2016. S. 52 – 70.

48. Klaus M. Geschlechtergerechte Sprache: Gender Star und Binnen-I. *Deutsche Welle.* URL: https://www.dw.com/de/geschlechtergerechte-sprache-gender-star-und-binnen-i/a-19516371

49. Kusterle K. Die Macht von Sprachformen. Der Zusammenhang von Sprache, Denken und Genderwahrnehmung. Frankfurt am Mein : Brandes & Apsel, 2011.

50. Lobin H., Nübling D. Tief in der Sprache lebt die alte Geschlechterordnung fort. *Süddeutsche*. URL: https://www.sueddeutsche. de/kultur/genderdebatte-tief-in-der-sprache-lebt-die-alte-geschlechterordnung-fort.

51. Lutska R. Leichte Sprache : Was ist geschlechter-gerechte Sprache? Taz.de. 2021. URL : https://taz.de/Leichte-Sprache/!5634433/

52. Marita A. Was bedeutet Gendern? Zdf.de. 2021. URL : https://www.zdf.de/kinder/logo/gendern-gendergerechte-sprache-geschlechter-100.html

53. Nicht-Binäre Identitäten respektieren und unterstützen. *Echte Vielfalt.* 2021. URL : https://echte-vielfalt.de/lebensbereiche/lsbtiq/nicht-binaere-identitaeten-respektieren-und-unterstuetzen/

54. Nübling D. Mehr Mut zu geschlechtergerechter Sprache. URL: https://www.dw.com/de/mehr-mut-zugeschlechtergerechter-sprache/a-47521408

55. Panychok T. Genderlinguistik: Geschlechtsspezifische Züge im Sprachgebrauch. URL : http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/10159/1/Genderlinguistik.PDF

56. Quasthoff U. Etnozentrische Verarbeitung von Informationen: Zur Ambivalenz der Funktionen von Stereotypen in der Interkulturellen Kommunikation. München, 1989.

57. Rippon G., Jordan-Young R., Kaiser A. Recommendations for sex /gender neuroimaging research: key principles and implications for research design, analysis, and interpretation. Boston : Frontiers in Human Neuroscience, 2014.

58. Rocktäschel L. Begriffe, die du einfach geschlechtsneutral formulieren kannst. URL : https://www.lucia-clara-rocktaeschel.de/geschlechtsneutral-formulieren/
59. Schmitz S. Sex / Gender. Neue Ansätze zur Verschränkung von Natur und Kultur für die Forschung. Hamburg : Marion, 2018. S. 36–51.
60. Spieß M. Perspektiven der Genderlinguistik. Stuttgard. 2015. 279 p.
61. Steinhauer A., Diewald G. Richtig gendern: Wie Sie angemessen und verständlich schreiben. Berlin: Duden, 2017. S. 195
62. Talbot M. Language and Gender: An Introduction. Cambridge: Polity. 1998. 257 p.
63. Tannen D. You just don‘t understand. Women and men in conversation. N. Y. 1990. 329 p.
64. Trömel-Plötz S., Guentherodt I., Hellinger M., Pusch L. F. Richtlinien zur Vermeidung sexistischen Sprachgebrauchs. Magdalene Heuser: Frauen – Sprache – Literatur. München : Ferdinand Schöningh, 1982
65. Walser F. Gendern: Wie gerecht ist die deutsche Sprache? *Aliminportal.* 2020. URL : https://www.alumniportal-deutschland.org/deutschland/land-leute/gendern/
66. Wolter I. Wie entstehen Geschlechtsstereotype und wie wirken sie sich aus? Berlin : BPJM, 2020.
67. Zwicky R. Geschlechtgerechte Sprache. *Bpb*. URL : https://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/lexikon-in-einfacher-sprache/331122/geschlechtergerechte-sprache